

בעזה"י

קונטרס

הריני מוחל

בהירות במצוות פיוס ומחילה

• מבאר גדרי הלכותיהן

• מדריך מעשי לקיומן

"עיקר עמל האדם צריך להיות על דברים שבין אדם לחבירו בכל הדקדוקים"

מדברי הגר"א [נדפסו בנפש החיים מהדו' רובין עמ' תלד]

פעם בבוא אל הגרש"ז אויערבאך זצוק"ל "אחד מתלמידיו החביבים וסיפר בשברון לב שזה עתה הודיעוהו הרופאים שחלה במחלה קשה וידם קצרה מלהושיעו. אמר לו רבינו מיד כמה מאושר אתה שנתנו לך מן השמים זמן להכין את עצמך לקראת יום המיתה, וסיפק בידך לתקן את כל הענינים שבין אדם לחבירו, לפרוע חובות למי שאתה חייב להם, ובעיקר לפייס את כל מי שעליך לפייס ולבקש מחילתו, וכמה אומללים הם אותם שאינם זוכים לכך ונלקחים אל בית עולמם בפתע פתאום, שאם כי נגאלו מיסורים בעוה"ז, כמה יסבלו ח"ו בעולם העליון על העבירות שבין אדם לחבירו שלא היה סיפק בידם לבקש עליהם מחילה" [הליכות שלמה עשי"ת ע' מ"ד ארחות הלכה 19].

לידיעת לומדי הקונטרס

עיקר ההוספות והשינויים שנתחדשו במהדורה זו סומנו בצידם בפס סימון עומד כזה
על מהדורת אייר תשע"ט נוספו בהירות במצות התוכחה ועריכה מחודשת של מילואים ב'.

ניתן להשיג את הקונטרס בפנייה למייל הנ"ל וכן את הקונטרסים :

מעשה התשובה - בהירות במצות התשובה [מהדו' מורחבת אלול תשע"ט]

דרך תשובה לנשים ונערות - הקבלה לעתיד ע"פ דברי הגר"י סלנטר.

לפני ה' תטהרו - בהירות בעבודתנו ביוה"כ.

ניתן לרכוש את הקונטרסים בכל המקומות המפורטים בסוף הקונטרס.

זכות זיכוי הרבים תעמוד למסייעים בהוצאות. ניתן לתרום דרך עמדות נדרים פלוס ע"ש 'מעשה

התשובה' או דרך **טלפון** נדרים פלוס 03-6730585 שלוחה 2309.

קונטרס הריני מוחל

על

מצוות פיוס ומחילה

תוכן הענינים

הפיוס

- א. על מה צריך לפייס 1
- פגיעה בממון 1
 - כאשר לא נגרם נזק או צער 2
 - הקפדה שלא כדין 3
 - המצער שלא בכוונה 3
 - המצער בפשיעה 4
 - המצער קטן 4
- ב. פירוט החטא 4
- ג. גילוי החטא - מח' הגרי"ס והח"ח 4
- ד. אופן הפיוס 5
- ה. שיעור הפיוס 6
- ו. חזרת הפיוס 7
- ז. זמן הפיוס 8
- ח. פיוס על הספק 9
- ט. מחילה ללא פיוס 9
- י. הקושי לפייס כדין 10
- יא. זהירות מהטעיית היצר 10

המחילה

- א. הזכות להקפיד 12
- ב. התוכחה 12
- ג. חובת המחילה 16
- ד. מהות המחילה 16
- ה. עבודת המוחל 19
- מילואים** א- בענין מחלוקת הגרי"ס והח"ח 21
- ב- מהות המחילה, מחילה בלב לחוד, ודין מחילת קטן 26

מצות פיוס ומחילה למעשה

הנה ידועה חומרת עבירות שבין אדם לחברו שאין יוה"כ [ואף יום המיתה]¹ מכפרים עד שיפייסנו, וכן מצוי מאוד להכשל בהן² כך שכמעט כל אחד נזקק לקיים מצות פיוס כשפגע, ומצות מחילה כשפגעו בו. והמתבונן בהלכות הפיוס והמחילה בפרטיהן למעשה יעמוד על הקושי המצוי לקיים עיקר דין תורה שבהן. נציע להלן מעיקרי מצות פיוס ומחילה בהכוונה לקיומם המעשי.

הפיוס

א. על מה צריך לפייס

א. חובת הפיוס היא על כל התנהגות **שלא כדו"ק**³ שגרמה פגיעה בגוף או בנפש שהאדם **מצטער עליה**⁴.

ב. מזיק ממון חברו הגם שציער בכך את הניזק אין צריך לפייסו⁵, רק לתקן המעוות- וזאת ע"י תשלום הנזיקין,

פגיעה בממון

¹ ח"ח [הלי' לשה"ר סוף כלל ד']. וז"ל הח"א בתפילה זכה [כלל קמ"ד אות כ'] "וע"ז דוה ליבי בקרבי כי על חטא שבין אדם לחברו אין יוה"כ מכפר עד שירצה את חברו וע"ז נשבר ליבי בקרבי ורחפו עצמותי כי אפילו אין יום המיתה מכפר וכו' ". ובזה חמורות הן אף מחילול השם שהוא החמור שבד' חילוקי הכפרה שכפרתו במיתה. וראה עוד מש"כ בספר ח"ח עה"ת [במעשי למלך עמ' רפ"ה] שבכל עבירות שבין אדם לחברו אם לא פייסו אין לו תקנה עד שיהיה מוכרח לבוא שוב לעולם הזה בגלגול ולפייסו.

² ב"ב קסה: רובן בגזל וכולן באבק לה"ר, ובתפילה זכה [לבעל החיי אדם] "ולזה שידעתי שכמעט אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא בבין אדם לחברו בממון או בגופו במעשה או בדבור פה".
³ ראה להלן ס"ק ד', ה'.

⁴ מתני' דהחובל [ב"ק צב:] אעפ"י שהוא נותן לו אינו נמחל לו עד שיבקש ממנו, יומא פ"ז: אמר ר' יצחק כל המקניט [מצער] את חברו **אפילו בדברים** צריך לפייסו, ונפסק בשו"ע או"ח סי' תר"ו ס"א, והרמב"ם [תשובה ב, ט] הוסיף בדוגמאות העבירות שבין אדם לחברו "כגון חובל בחברו או המקלל את חברו או גוזלו וכיוצא בהן". [ואם אינו מצטער מכך נתבאר להלן אות ג].

⁵ רמב"ם [חובל ומזיק ה', ט'], וכן משמע ברבינו יונה [ש"א-י"ח, מ"ד] שחייב את הגוזל רק בהשבת הגזילה ולא בפיוס וק"ו הוא למזיק, **וטעם** פטור המזיק מפיוס אע"ג שגרם צער [וכשהנזק מרובה אף צער גדול] אפשר משום דמהות וסיבת צער הנזק היא על הפסד ממנו, וכל ששילם המזיק את נזקו תיקן את המעוות. והיותר נראה שיש בעצם תשלום הנזק מכיסו מענין הפיוס והוי בזה פיוס המספיק לצאת בו יד"ח [אף אם נשאר בלב הנפגע עליו, דומיא דפיוס ג"פ בדברים דלקמן סעיף ו חזרת הפיוס] וכע"ז משמע בר"י [הובא לקמן הערה 9], וכן נראה בחוה"ל שער התשובה פ"ט שכתב "מי שגורם לאבד ממון חברו ברכילותו אין עולה לו תשובה עד שירצה את חברו אם בממון אם בפיוס ובכניעה למחול לו".

ובאופן שהזיקו בכוונה לצער, שאז נוסף לניזק צער גם על עצם הפגיעה בו, יש מי מהאחרונים [תוספת יוה"כ (יומא פה:), שתי הלחם למהר"ם חגי"ז (סי' טו)] שכתבו שבכה"ג אינו עדיף על המקניט חברו בדברים שמחויב לפייסו, וכדבריהם משמע בחינוך [מצוה שס"ד], אמנם מסתימת הרמב"ם [שם] שפטור את המזיק ולא חלק בין מזיד לשוגג משמע שבכל גוונא אין צריך לפייס. וביותר משמע כן מדבריו [שם] שערך זה לעומת זה את חיוב החובל לפייס לעומת פטור המזיק מלפייס, והרי מיירי התם בחובל מזיד [מדכתב שם שחייב בבזות] ודכוותיה המזיק ועם זאת כתב שהמזיק כיון ששילם נתכפר לו. וכן מוכח בדעת הר"י [ש"א-יח, מד, וש"ג-יח] שחייב את הגוזל רק בהשבת הגזילה ולא בפיוס. וכן משמע מסתימת הטור והשו"ע חו"מ סי' תכ"ב שהביאו את דין הפיוס רק אצל דין החובל, ובפרט לדעת רש"י [ב"ק צב: ד"ה כל אלו] והטור [חו"מ סי' תכ"ב] דס"ל שכל דין הפיוס דהחובל הוא רק משום צער הבזות שבו [וכמ"ש בדעתם מהרש"א (שם) והב"ח והסמ"ע (סי' תכ"ב)], דלדידהו במזיק לא שייך כלל חיוב פיוס.

ובאופן שאינו משלם [כגון שאין לו או שהזיקו בענין שאי אפשר לתקן המעוות בממוץ]⁶
נראה שצריך לפייסו שימחול לו⁷ [ואם הניזק צריך למחול ראה הערה⁸].
ועל פגיעת גזל נחלקו הראשונים⁹, ונקטו האחרונים שצריך לפייס¹⁰.
ג. החוטא לחבירו אך לא נגרם לו מכך נזק או צער הרי זה כעבירה שבין אדם למקום
שא"צ לפייס חבירו וצריך רק תשובה לשמים¹¹.

⁶ מצוי מאוד בסיפור לשה"ר שגורם לחבירו נזק ממוני שאין שומתו ידועה כגון שאומר על אדם שאינו חכם שעייז לא ימצא מי שירצה לעשות עמו עסק וכיוצ"ב [ח"ח כלל ה' ס"ב] או שאומר שהוא עני שעייז לא ירצו להלוות לו באשראי [שם סעיף ה'], כל כה"ג אין דרך לידע כמה ממון הפסידו, וכן המזיק חפצים אישיים כתמונות משפחתיות וכיוצ"ב שאף שמשלם את שווי הממון שהפסיד אי"ז השלמת תיקון המעוות.
⁷ כן מסתבר דבאופן שאינו מתקן את הנזק בממון מוטל עליו לפייסו בדברים דלא גרע ממקניט את חבירו בדברים, וכן מוכח במקור חיים [הו"ד בהערה הבאה]. שוב הראוני מובא מהגרש"א זצ"ל [אשרי האיש ח"ג פ"כ ס"ו] אם יש לו ספק אולי פגע בממון חבירו שמצד הדין הוא פטור דהמע"ה מ"מ אם הוא חושב שלקח ממון חבירו צריך לבקש ממנו מחילה ויאמר לו שיש לו ספק עכ"ד, ואפשר דטעמו כנ"ל.

⁸ הנה באופן שחבירו מחויב לשלם [אפי"ר רק לצאת יד"ש] ואינו רוצה לשלם נראה פשוט שא"צ למחול לו עד שישלם וכ"כ להדיא במקור חיים [שם, ד"ה לא יהיה אכזר], וכפשוטו הרי"י [ש"א, מ"ד] שבדברים שבין אדם לחבירו אין כפרה עד אשר יתקן את המעוות כל אשר ניתן לתיקון.

ובאופן שחבירו אינו יכול לשלם כגון אשה שהזיקה ואין לה ממון יל"ע אם מחויב למחול כל זמן שאינו משלם, ונראה דאחרי שהפוגע שב מחטאו ונחם על העבר ומבקש מחילה מחויב הנפגע להסיר קפידיא מלבו ולמחול, ובאופן ששייך תשלומים בעתיד יכול להתנות שמוחל רק בתנאי שישלם כשיהיה לו, ונראה דזו כוונת המקור חיים [או"ח סי' תר"ו ס"א] שכתב גבי מזיק חבירו "אם אין לו ורוצה לשלם כשיהיה לו א"צ למחול לו בהחלט רק לפי שעה".

⁹ דעת הרמב"ם [שם], החינוך [שס"ד], הרי"י מלוניל [ב"ק צב:] והמאירי [חיבור התשובה מאמר א' פ"א] דצריך לפייס, וטעמם נראה שמלבד צער הנזל על הפסד ממון עוד מצטער הוא על הכפייה וההשפלה שבדבר ואפשר שזו כוונת הלח"מ בביאור הרי"מ בטעם השני "שצער הרבה לנזל שלקח ממנו בעל כרחו" [וכ"כ תוספת יוה"כ יומא פה:] משא"כ המזיק [וראה עוד טעם בסוף הערה הבאה], ואילו ברבינו יונה משמע להדיא דאינו צריך, דפירש [ש"ד, יח] לשון המשנה "אין יוה"כ מכפר עד שירצה את חברו" שבגזילה הריצו הוא ע"י השבת הגזילה, ומשמע דס"ל דההשבה אינה גופא חשיבא ריצו חברו [וכן משמע בש"א - יח, מד], וטעמו אפשר משום דיסוד הפיוס לר"י הוא משום **תיקון המעוות** [כמ"ש בש"א מ"ד שחייב השבת הגזילה וחייב בקשת המחילה כשציער את חברו שניהם הם משום תיקון המעוות] ומשום כך ס"ל שכפי קלקולו כך תיקונו: בגזל וחמס ועושה [שעיקרם פגיעה בממון] תיקונו בהשבת הגזל והחמס והעושה, ואילו במציק ומלבין פנים או מספר לה"ר [שפגיעתם בנפש] תיקונו בבקשת מחילה [שהיא בנפש].

¹⁰ ח"א כלל קמ"ג "כי אין יוה"כ ואפילו מיתה מכפר עד שיחזיר הגזל והעושה **ויפייס** לחבירו עד שימחל לו", וכ"כ הח"ח בספר שפת תמים רפ"ד "הנה ידוע שעל עוון הגזל וכו' אין יוה"כ מכפר עד שירצה את חבירו", וכן נראה במ"ב סי' תר"ז ס"ק יג. [שוב הראוני תוספתא ב"ק פ"י ה"ח "חומר גזל הרבים מגזל היחיד שהגזל את היחיד יכול לפייסו ולהחזיר לו גזילו, הגזל את הרבים אין יכול לפייסו ולהחזיר לחן גזילו"].

ופגיעת גניבה היא בכלל גזילה וצריך לפייס. כן נקט בפשיטות הפמ"ג הו"ד במ"ב סי' תר"ז ס"ק יג. וכן משמעות התוספתא הנ"ל גבי גזל הרבים [שצורת גזל הרבים הוא עפ"י בדרך גניבה].

וטעם חומרת הגנב מהמזיק [שא"צ לפייס] נראה לפימש"כ הלח"מ [חובל ומזיק, פ"ה, ט'] בטעם הראשון לחיוב הגזלן לפייס "דנתנה מאותה עבירה", ונראית כוונתו שגדול צערו של אדם כאשר זר ברשעו נהנה משלו. [שו"ר שכ"כ בחוט שני מילי הנזיקין עמ' שמו].

¹¹ ח"ח [לשה"ר כלל ד' ס"ב] "אם סיפר לשה"ר על חבירו ובא לעשות תשובה תלוי בזה אם דחו השומעים את דבריו ולא נתגנה חבירו עייז כלל בעיניהם א"כ לא נשאר עליו כי אם העוון בין אדם למקום וכו' [ותיקונו שישוב בתשובה] כמו בכל עוונות שבין אדם למקום", ומבואר שאע"פ שדיבר גנות על חבירו והיא עבירה לה"ר גמורה מדאורייתא, מ"מ כיון שלא נגרם עייז נזק וצער לחבירו א"צ לפייס את חבירו, וטעמו נראה פשוט שחייב הפיוס הוא רק על גרימת צער בפועל לחבירו, וכל שחבירו אינו מרגיש ואינו מצטער אין על מה לפייסו.

ולפי"ז ה"ה בכל עבירות שבין אדם לחברו, כל שלא הגיע מהן לחברו נזק או צער **בפועל** אין צריך לפייסו, וא"כ גם העושה תשובה על שנאתו לחברו או על שהחסיר בכבוד ומורא אביו ואמו באופן שלא ציערם וכיוצ"ב אי"צ לפייס. שו"ר במאירי [חיבור התשובה מאמר א' פרק שביעי] שכתב להדיא שאין חיוב פיוס על עבירות שבין אדם לחברו **שהן בליבו ובמחשבתו**, עיי"ש. והראוני שכ"כ בחוה"ל שער התשובה פ"ט שערך חילוקים בן העבירות למקום לבין העבירות לחבירו, וכתב את איסורי הנטירה קנאה ושנאה בחלק העבירות שבין אדם למקום. ובשם הגריש"א זצ"ל [אשרי האיש ח"ג פ"כ ס"ח] "מי שגנב מחבירו והנגנב אינו יודע כלל מהגניבה יכול להחזיר הגניבה שלא בידיעתו למקום המשתמר ואי"צ לבקש ממנו מחילה כיון שלא היה לו שום צער", והיינו דאף שבפועל הזיקו מ"מ כיון שלא ציערו ויכול לתקן זאת לגמרי מבלי שידע מכך א"צ לפייסו. וכ"כ בחוט שני [מילי דנזיקין עמ' שמו].

ובמקרה כזה נראה דאף יש להמנע מלפייס משום שגילוי הדבר יגרום צער למדובר ואין לזה צידוק הלכתי¹².

ד. כל התנהגות **כדין** אפילו שיודע שגורמת צער לחברו אין לחבירו היתר להקפיד עליה ואין עליה חובת פיוס¹³, ראה דוגמאות בהערה¹⁴. אכן אם חבירו מקפיד מידת חסידות¹⁵ היא לפייס גם בזה, ובערב יוה"כ י"א שהוא אף חיוב¹⁶.

הקפדה שלא כדין

ה. גם התנהגות האסורה מן הדין מחמת שגורמת צער לחבירו, מ"מ אם נעשתה מבלי שידע שמצער [וגם שלא בפשיעה כדלקמן] אינה חייבת בפיוס¹⁷, ראה דוגמאות בהערה¹⁸, אכן נראה דצריך להתנצל בפניו להראות לו שמצטער על הצער שגרם לו¹⁹ ואינו צריך להמתין שחבירו יתפייס וימחל לו אלא די לו שיתנצל בפניו פעם אחת²⁰.

המצער שלא בכוונה

¹² ידועה מחלוקת הגר"ס זצ"ל והח"ח אם צריך כשמפייס לפרט את הפגיעה כשאין הנפגע יודע ממנה, שע"ז הפוגע אמנם יוכל להשיג מחילה לעצמו אך מצער הוא בכך את חברו. ונראה שגם לדעת הח"ח [עפ"י הרבינו יונה] שיש לפרט ולגלות מ"מ זה רק במקום שנצרך הדבר לקיום מצות תשובה והשגת כפרה [ראה לקמן במילואים מש"כ בענין מחלוקת הגר"ס והח"ח], משא"כ בנידו"ד שמן הדין אין חובת פיוס להשגת כפרתו למה יצער חברו, הרי זו חסידות של שטות להדר במצות פיוס על חשבון צער חברו.

¹³ פשוט, דכל שנעשה כדין אינו בכלל **עבירות** שבין אדם לחבירו, וכן מוכח בתשובת הגאונים הנזכרת בהערה¹⁵, וכן משמע בראב"ד [הו"ד לקמן הע' 17 שביאר את חיוב הפיוס "מפני שחטא בצער חברו", ומינה כל שלא חטא בצער חברו אינו חייב], וכן משמע להדיא בח"ח [כלל ד' ס"ב] שכתב בדין הפיוס שצריך לבקש ממנו מחילה על "מה שעשה נגדו **שלא כדין**". [וראה מש"כ לקמן סעיף יא מה שצריך להזהר בזה].

¹⁴ בין אם היה מחויב מן הדין להתנהג באופן זה כגון דיבור לה"ר לתועלת, רב ואב שצער לו לצורך חינוך, מצות תוכחה וכיוצ"ב, ובין אם מרצונו התנהג כך באופן המותר עפ"י דין כגון המשמיע קול באופן המקובל וחבירו רגיש לרעש ומצטער מכך, הפותח חלון בקיץ או סוגר חלון בחורף כמקובל וחבירו רוצה איפכא, הבונה תוספת לדירתו באופן המותר מן הדין אך מ"מ מגרע לשכנו מעט מהאור או מהאור, וכיוצ"ב אפנים רבים.

¹⁵ ראה תשובת הגאונים בספר שערי תשובה סי' קע"ח שזו היתה אחת מעשרת מילי דחסידותא דנהג בהן רב, וכ"כ רבינו יונה בספר היראה [הו"ד בראשית חכמה שער העונה פ"ג, ד'] "ואף אם חטא לך בקש ממנו פיוס ואל תאמר הן חטא לי עליו לפייסני", וראה בראשית חכמה [שם] מה שהוסיף בזה מהזוה"ק.

¹⁶ מקור חיים סי' תר"ו ס"א "אם חבירו מקפיד על דבור ודבר שאין ראוי להקפיד מ"מ מחויב לבקש ממנו מחילה, מגמ"י, וכ"כ בשפ"א [יומא פ"ז: ד"ה איקפד], וראה לקמן הע' 61 שכבר מדויק כן ברא"ש ביומא, והטעם הוא "כדי שיהיה לב ישראל שלם אחד עם חברו". [וראה ספר עובדות והנהגות לבית בריסק ח"א עמ' רי"א שכן נהג הגר"ח מבריסק וביאר טעמו כנ"ל].

¹⁷ כן משמע בשיטמ"ק ב"ק צ"ב. בשם הראב"ד [ד"ה כל] "אבל זה **שנתכוון לצער** אינו יוצא ידי שמים עד שיפייס את חברו וכו' מפני שחטא בצער חברו", ומינה שכל שלא נתכוון אינו חייב בפיוס, וכן מוכח ביש"ש בב"ק פ"ג סוסי"ג [הו"ד לקמן הערה 20]. וטעם הדבר נראה משום שאין לו לאדם להקפיד על צער שגרם לו חברו בתום לב וללא שפשע בדבר, ומאחר שאין לנפגע זכות להקפיד בכך אין על הפוגע חיוב לפייסו. [ושאני מחויב תשלומי מזיק דענינם להשלים הנזק ובה אין חילוק בין שוגג למזיד, משא"כ פיוס ענינו להסיר הקפידה ובה יש החילוק הנ"ל].

¹⁸ כגון המתעטף בטלית ולמרות שהשגיח שלא להצליף בחבירו אירע שפגע בו, השואל את חברו שאלה בפני אנשים מבלי לדעת שהוא מתבייש בדבר, וכיוצ"ב כל האפנים שאם היה יודע שמצער היה בזה איסור וחיוב פיוס.

¹⁹ דעם מה שנגרם לחבירו צער על ידו מחייב את הרגש האנושי להביע התנצלות על שהיה סיבה לכך ועוד שדרך הנפגע לצפות לה, והנמנע מהתנצלות זאת נראה שלא אכפ"ל כלל שחבירו נצטער מחמתו וזה גופא פגיעה נוספת בחבירו [שחושב בליבו וכי אני קיר או אויר שהוא לא מרגיש צורך להתנצל על שפגע בי, ומצוי שיבוא לידי קפידה ופעמים אף לשנאה].

²⁰ שכן אפי' במוצש"ר בלי דעת כתב היש"ש [ב"ק פ"ג סוסי"ג] שמי שחירף את חברו בעת שכרותו והוציא עליו ש"ר צריך לקבולי עליה ברבים שלא ידע מזה הלשון [רע] שאמר בעת שכרותו ויאמר ברבים אף שקבלתי עלי שאני יודע מאומה מ"מ אני מבקש מחילה וכו' **ואין להוסיף עליו** עכ"ל. ונראה דבקשת המחילה פעם אחת שכתב איננה מדין חיוב פיוס [דבעי ג"פ ובמוש"ר אף אין קצבה לדבר] אלא רק התנצלות שבזה שמבקש מחילה מראה שאיכפ"ל ומצטער שנגרם מחמתו ש"ר לחבירו. [וכמדומה שכן דרך העולם בזמנינו שמתנצלים על כל פגיעה שלא בכוונה שוגג בלשון אני מבקש סליחה וכדו'].]

ובנסיבות שאין ברור לנפגע שנעשה הדבר שלא בכוונה צריך המתנצל להוסיף ולהבהיר שלא התכוון לכך [שלא יחשדנו בפגיעת מזיד]²¹.

המצער בפשיעה

אכן אם **פשע** [ששגג בדבר שדרך בני אדם להזהר ממנו]²² בגרמת צער זו²³ נראה שמחויב לפייסו פיוס גמור כדין המזיד אע"ג שכלל לא התכוין לצער²⁴.

וכ"ש אם עשה מעשה מתוך ידיעה שיגרום צער לחבירו אע"פ שלא רצה לצער²⁵, מחויב הוא לפייסו.

המצער קטן

ו. המצער קטן חייב לפייסו, ויש אומרים דלא מהני מחילתו²⁶, ולכן יפייסו ויבקשו מחילה לאלתר וכשיגדל ישוב ויבקש מחילה [ונראה דאף להאומרים דלא מהני מחילתו אפשר שיכול לסמוך על כך שימחל ממילא בגדלותו באמירת תפילה זכה וקרי"ש שעל המיטה²⁷].

²¹ פשוט, וראה גמ' שבת נא: בעובדא דקדמיה חמורו דלוי לחמורו דרבה, ולוי רצה להודיעו שלא נתכוון ולכך א"ל חמור שעסקיו רעים כגון חמור זה מהו לצאת בפרומביא בשבת עיי"ש.

²² לשון הרבינו יונה בש"ד אות ט"ו גבי 'פושע בשגגה' בעלמא.

²³ כגון שקבע פגישה עם חבירו לזמן מרובה שצריך בעבורו תזכורת שלא ישכח ולא עשאה וחבירו נצטער מכך שלא בא, או שרץ ברה"ר ופגע בחברו, או שהתקשר בשעה מאוחרת בלילה מבלי לחשוב אולי חבירו כבר ישן וכיוצ"ב.

²⁴ כן הוא בעובדא דאבימלך שממנו ילפינן במתני' ב"ק צב. את חיוב הפיוס שאע"פ שלא היה מזיד, מ"מ היה פושע שהרי היה לו ללמוד ולא למד [גמ' מכות ט:], שהיה לו להבין שאם אברהם היה מספר שזו אשתו היה עלול להנזק מכך ומשום פחדו העלים דבר זה.

²⁵ כגון המרעיש בביתו [דופק בפטיש, מפעיל טייפ או מכשיר מרעיש וכיוצ"ב] בשעה שיודע שהשכנים ישנים וישמעו, העוקף מקום בתור, החוסם מקום חניה, וכיוצ"ב.

²⁶ באשרי האיש [ח"ג פ"כ ס"ד] כתב "בענין בקשת מחילה בקטן הנה לא מועילה מחילתו דלאו בני מחילה נינהו אך מ"מ יבקש מהם מפני המנהג ולכשיגדל הקטן יבקש ממנו שוב", וכ"כ באור לציון [שו"ת ח"ד פ"ט], בשו"ת תשובות והנהגות [ח"א סי' תתכה] הביא שמועה בשם החזו"א שלצער קטן חמור מלצער גדול שקטן לאו בר מחילה [וכשבררנו אצל הגר"מ שטרנבוך שליט"א אמר שאינו יודע מקור השמועה רק כך דברו בב"ב, ויש לפקפק בנכונותה אחרי שבחוט שני כתב איפכא ויסוד דבריו הוא דעת החזו"א שכל המחילה היא בלב, וכן גדולי תלמידי החזו"א הגר"ח"ק ועוד לא שמעו ממנה, רק באורחות רבינו [ח"ב עמ' רפ] הובא מהחזו"א שאמר על התחייבות ליתן משהו לקטן שהיא בבל תלין משום שהקטן לאו בר מחילה ואי"ז ענין לנידו"ד ואפשר שמשם נשתרבה שמועה זו], ובספר תולדות יעקב עמ' קסב מובא מעשה שהסטייפלר שחשש שפגע בקטן הקפיד לשוב ולבקש ממנו מחילה כשנעשה בר מצוה משום דקטן לאו בר מחילה [ויש לדחות דהחמיר ע"ע ולא מן הדין],

ומאידך בחוט שני [ר"ה ויוהכ"פ עמ' קא] כתב "אין מחילת קטן בממון כלום... אבל מחילה לסלק הקפידא שייך גם בקטן דאע"ג דבגוונא דקפידת הקטן הויא קפידא מ"מ כשפייסהו [ובקל יכול לפייסו ע"י שיתן לו איזה דבר] סגי בזה דהרי כבר סילק קפידת הקטן וכבר עבר צערו ואינו חושב על זה וכו' ", וכ"כ בשו"ת תשובות והנהגות [הנ"ל] אחרי שהביא שמועה בשם החזו"א שקטן לאו בר מחילה על צערו כתב "ובאמת מסופקני בזה דלכאורה כל הא דמצינו דקטנים לאו בני מחילה נינהו היינו לגבי לזכות ממוןם לאחרים אבל אם ציער קטן וביקש מחילה מסתבר דאם הוא בן דעת אפי' בגיל הפעוטות מספיק לזה שאינו מקפיד וכפי הדעת שנצטער בה כך מוחל עליה".

ונראה להוסיף דכן משמע קצת משתיקת הראשונים והאחרונים מלהזהיר להמתין עד שיגדל הקטן בעבור מחילתו אע"ג דדבר המצוי הוא, ויותר מזה משמע בחינוך [מצוה שלח] ובח"ח [לה"ר כלל ח' ס"ג] שכתבו שאפילו קטן יש איסור לפגוע בו, עיי"ש, והיינו שאע"ג שבאו להזהיר בענינו שתקו מלומר שיש בו חומרא יתירה זו.

²⁷ כן נראה דאחרי שפייס את הקטן כדבעי ומחל לו אף אם נימא דלא מהני המחילה כעת, מ"מ היא תועיל כשישוב וימחול בגדלותו על כל מה שפגע בו, ואף שתהיה אז רק מחילה כללית [מבלי לזכור מעשה מסוים זה] מ"מ הרי קפידתו סרה כבר מעתה וא"צ אלא השלמת דעת גדול במחילה ושפיר נעשה זה כשמוחל בגדלותו. [ובפרט לדעת הגריש"א (המובאת באשרי האיש) שיכול לסמוך בשעה"ד על תפילה זכה אפילו בשלא פייסו, וראה עוד צדדים לסמוך על מחילת קטן לקמן במילואים ב' הע' 19].

ב. פירוט החטא [כאשר החטא ידוע לנפגע]

א. בשעת בקשת מחילה צריך לפרט מה שחטא לחברו²⁸.

ב. אם יודע שחברו יתבייש מזה לא יפרט חטאו²⁹ אלא יבקש מחילה בסתם.

ג. גילוי החטא

א. אם חברו אינו יודע עדיין כלל מהפגיעה ויגרם לו צער מגילוייה נחלקו בזה רבותינו הגר"ס והח"ח, שלהגר"ס אין לגלות דאין היתר לצער חברו על מנת להשיג כפרה, ולהח"ח צריך לגלות³⁰ [ומקורו מדברי רבינו יונה, וכן דעת המקור חיים לבעל החוות יאיר].

והנה אחרי שהרבינו יונה והמקור חיים והח"ח התירו ואף הצריכו מן הדין את החוטא לגלות חטאו לחברו נראה לכאן שהסומך עליהם לא הפסיד ויוכל ע"ז לזכות למחילה ולכפרה³¹.

ב. וישנם אופנים שלא נחלקו בהם :

1. כאשר יש לפוגע אומדנא שגילוי החטא יגרם לנפגע לעבור איסור כגון שמכיר בו שישנאנו על כך או שינקום בו או שאר איסורים, גם להח"ח אין לגלות³².
ונראה שגם בפגיעות הקלות המצויות [כהפרעה מועטת בשינה, עקיפת מקום בתור, אבק לה"ר וכיוצא] שבהן אומדנא היא שאם יבקש עליהן מחילה מהנפגע ודאי ימחול לו יש לסמוך על בקשת מחילה כללית³³.

2. ולאידך גיסא כאשר הנפגע כבר יודע מעצם הפגיעה רק אינו יודע מיהו הפוגע ודרכו להיות תוהה ומצטער לדעת מיהו, הרי שבד"כ תהיה לו הקלה בצערו ע"י גילוי זהות החוטא [זולת במקרה שיצטער יותר, כגון שהפוגע הוא ממקורביו] ובכה"ג נראה שיסכים הגר"ס שיש לגלותו שהוא החוטא ולבקש מחילה³⁴.

²⁸ לשון המ"ב סי' תר"ו [ס"ק ג'] על פי הב"ח סי' תר"ז שכתב דהוא דומיא דחטאים דבין אדם למקום דמצוה לפרט החטא בשעת הוידוי, ושם ביאר המ"ב [סי' תר"ז ס"ק ח'] הטעם "כדי שיתבייש יותר כשמזכיר חטאיו".

²⁹ מ"ב שם, והוא מדברי המ"א. ואי"ז שייך למחלוקת הגר"ס והח"ח דלקמן דהכא מיירי בפגיעה הידועה וכדנתבאר במילואים א'.

³⁰ לשון הח"ח כלל ד' סי"ב "ואפילו אם חברו אינו יודע עדיין כלל מזה צריך לגלות לו מה שעשה נגדו שלא כדין ולבקש ממנו מחילה" והוא עפ"י הר"י [ש"ג, ר"ז] שהצריך את גילוי החטא גם למי ש"אין מכתו ידועה". וכן כתב המקור חיים לבעל החוות יאיר [סי' תר"ו ס"א] "וניל דעכ"פ כשסרח הן בדבור הן במעשה וחבירו לא ידע צריך להודיעו ולבקש מחילה".

³¹ ראה לקמן במילואים א' המקורות והסברות בדיון זה.

³² פשוט, ובשם הגר"ש"א [אשרי האיש ח"ג פ"כ אות ט'] הובא כן גבי חשש מחלוקת, ובדרך שיחה [פר' נצבים] כתב כן גבי חשש שנאה.

³³ בהליכות שלמה [עשיית פ"ג ס"ה] כתב שעל פגיעה קלה מועילה בקשת מחילה באופן כללי על כל מה שחטא לו, וטעמו נראה דכשמבקש מחילה בסתם הנפגע יהיה דעתו שיתכן שפגע בו הלה באיזו פגיעה קלה ועל דעת זו מוחל. וא"כ כיון שאפשר להשיג הכפרה מבלי גילוי החטא [שלעולם יש בו גרמת צער] למה יצטרך לחברו בחינם.

עוד נראה דאף את בקשת המחילה הכללית עדיף לדחות לעיוה"כ וגם אז לבקש רק בלשון "יתמחל לי על כל מה שפגעתי בך משך השנה" דע"י זה תתקבל הבקשה ביתר טבעיות וקלות מבלי לגרום צער.

[וכל דברינו הם בפגיעות שאף שהן קלות מ"מ צריך לבקש עליהן מחילה, אבל ישנן פגיעות קלות עוד יותר שבד"כ אין אדם זוכרן כעבר זמן והמחילה עליהן היא ממילא מבלי שום בקשת מחילה].

³⁴ כן נראה, וכבר עמדו בעיקר סברא זו בחוט שני [ר"ה ויוהכ"פ עמ' ק] ובספר נתיבות חיים על הח"ח.

ד. אופן הפיוס

א. אופן הפיוס הוא שיראה לחבירו שמתחרט באמת על מה שפגע בו³⁵ ואף יכניע את עצמו לפניו³⁶ ע"י שיבקש ממנו מחילה בתחנונים³⁷, שע"י זה פותח שער שתיטב הרגשתו ויכנסו דבריו בלבו³⁸.

ב. דברי פיוס שהם מן השפה ולחוץ בלי חרטה שבלב, אינם מפייעים באמת³⁹ ואין חברו מחויב למחול לו אף בג' פעמים⁴⁰.

ה. שיעור הפיוס

א. שיעור הפיוס נראה שהוא לפי גודל הפגיעה בחברו, שאין טבע הנפגע פגיעה גדולה למחול בפיוס מועט אלא צריך לקבל פיוס רב⁴¹, וזאת יעשה הפוגע הן ע"י ריבוי הבעת חרטתו, הן ע"י ריבוי הבעת כניעתו לו⁴² והן ע"י ריבוי דברים בבקשת המחילה⁴³.

³⁵ רמב"ם [חובל ומזיק ה,י] ושו"ע [ח"מ סי' תכ"ב ס"א] "כיון שבקש ממנו החובל ונתחנן לו פעם ראשונה ושנייה וידע שהוא שב מחטאו ונחם על רעתו ימחול לו", והיינו שצריך להראות לחבירו ["וידע"] שמתחרט על מה שפגע בו ["ונחם על רעתו"].

³⁶ בספר חוט שני [להגרני"ק שליט"א] כתב ששמע מהחזו"א "שעיקר הפיוס שמפייע לחברו הוא ההכנעה שמכניע את עצמו לבקש מחילה, שצריך לעשות איזו פעולה של תשובה, מעשה של הכנעה, והוא כמין תשובת המשקל להמפייע", וכן נשקף דבר זה מן הדין שכשאנו מוחל לו בראשונה עליו ליקח עימו ג' בני אדם ולשוב ולבקש מחילתו במעמדם וכך עד ג' פעמים, שכל זה הוא להוסיף הכנעה לפני חברו. וכע"ז מצינו בעובדא דר"א בר"ש [תענית כ:]: "ירד מן החמור ונשתטח לפניו ואמר לו נעניתי לך מחול ליי". שוב הראוני שמפורש הדבר בארחות חיים להרא"ש סי' סב "ותכנע לפניו לבקש ממנו מחילה", ובאמת הוא כבר מבואר בהקרא משלי ו,ג [המובא ביומא פ"ז: כמקור לדין הפיוס] דכתיב 'לך התרפס ורהב רעד' ופרש רש"י "הכנע לפניו כאסקופה הנרפסת ונדרסת", [וכע"ז כתבו האבן עזרא והמצודות והמלבי"ם שם].

³⁷ לשון הר"מ והשו"ע הנ"ל "ונתחנן לו".

³⁸ ונראה שזה הטעם שכתב המ"ב [ס"ק ב'] "נכון שילך בעצמו אליו ולא ישלח תחילה אמצעי שיסכים לקבל פיוסים", שע"י שהולך בעצמו הוא מראה חרטתו ומכניע עצמו יותר מאשר כששולח שליח וע"ז יועיל שהנעלב ירצה יותר לקבל הפיוסים.

³⁹ שטבע אדם הנפגע שאין ליבו מקבל פיוס שאינו אמיתי אלא צריך הוא לראות שחרטת המבקש אמיתית. וכן משמעות הר"מ והשו"ע [דלעיל הע' 35] "וידע שהוא שב מחטאו וכו'".

⁴⁰ דכיון דאיזו פיוס הוי כמי שעוד לא פייס, וכן מוכח בר"מ ושו"ע הנ"ל [הע' 35] שרק כשמפייע כדין אז חבירו צריך למחול לו. שוב הראוני שכן אמר הגריש"א [הו"ד באשרי האיש ח"ג, פ"כ אות ט'] ושכן הובא מהאור לציון בשו"ת ח"ד פ"ט.

⁴¹ כן נראה פשוט מסברא, וכדוגמת מה דמצינו בתשלומי בושת [ב"ק צ:]: שהם לפי גודל הבושה [דתלוי בחומרת המעשה, ובזהות הפוגע והנפגע]. וראה לשון הרמב"ם [תשובה ב,ט] "אעפ"י שהחזיר לו ממון שהוא חייב לו צריך לרצותו ולשאול ממנו שימחל לו", והריצוי האמור מבואר שאינו ממון ואינו בקשת מחילה אלא נראה דזוהי הבעת חרטה על מה שעשה, ובהמשך לשונו [שם] "ואפילו לא הקניט את חברו אלא בדברים צריך לפייסו ולפגע בו עד שימחול לו", הוסיף במקניט לשון "לפגע בו" שגדרו הבקשה היתירה [ראה מלבי"ם ירמיה ט"ו,יא] ואפשר טעמו משום דמייירי באופן שאין בו תשלומים המסייעים לפיוס וכל הפיוס עומד על דיבורו לחוד. וכן מצינו בקרא [שמואל ב, כא,ד] בעובדה דדוד [שמואל ב, כא,ד] שכשפייס את הגבעונים אמר להם "מה אתם אומרים אעשה לכם" שלחומר הפגיעה לא הסתפק בדברי פיוס רגילים.

⁴² ראה לעיל הערה 36 דוגמאות להכנעה, וראה עוד בספר חסידים [סי' י"א], שהזכיר צורת בקשת המחילה "מתחרטין ומבקשים מחילתו ואומרים לקבל דין עליהם ככל אשר יגזור עליהם" והיינו שהמפייע מראה את גודל כניעתו שמוכן לעשות ככל אשר יגזור עליו ע"מ שיזכה למחילתו. ואופן זה כבר איתא במקרא, ראה סוף הע' קודמת.

⁴³ וכלשון הרמב"ם [תשובה ב,ט] "ולפגע בו", וריבוי זה אפשר לעשותו הן בעצם לשון הבקשה [כמו אני מבקש ממך מאוד, אנא, בכל לשון של בקשה] והן בהוספת טעמים לבקשה [תרחם עלי, תעשה עימי חסד, עשה למען כבוד אבי [ראה ברכות כח:] וכיוצא ב].

ב. יש עוד אפנים להרבות בפיוס כמו מתנות⁴⁴ ונתינת כבוד⁴⁵.

אך אין יוצא ידי חובת הפיוס במתנה או בנתינת כבוד שאין עימה **ריצוי דברים**, שאין דרך הנפגע למחול עד שיפיוס ממש ע"י דברי חרטה ובקשת המחילה⁴⁶.
[אכן כל שהנפגע גילה דעתו שהתפייס במתנה או בכבוד כבר זכה למחילה ואין צריך להוסיף מאומה כדלקמן אות ט'].

ו. חזרת הפיוס

א. **חזרת הפיוס לכל אדם** - כתב השו"ע [סי' תר"ו ס"א] "ואם אינו מתפייס בראשונה יחזור וילך פעם שנייה ושלישית ובכל פעם יקח עימו ג' אנשים"⁴⁷, ויפייס את חבריו בפניהם⁴⁸, ודין זה הוא לעיכובא⁴⁹, והוסיף השו"ע "ואם אינו מתפייס בג' פעמים אינו זקוק לו" והיינו שכבר זכה לכפרה אחרי שעשה את חובתו⁵⁰,
והרמ"א הוסיף "ומיהו יאמר אח"כ לפני עשרה שבקש ממנו מחילה", ונראה שאמירה זו אינה לעיכובא⁵¹.

⁴⁴ כדמצינו באבימלך [בראשית כ, יד] ויקח אבימלך צאן ובקר וכו' ויתן לאברהם ופרש"י כדי שיתפייס ויתפלל עליו, וכן מצינו ביעקב בדורון ששלח לפייס את עשו [בראשית לב, כא] כי אמר אכפרה פניו במנחה ותרגם אונקלוס ופרש"י אבטל רוגזו.

⁴⁵ כדמצינו ביעקב שעל מנת לפייס את עשו קראו אדוני והרבה בהשתחויות. וכן מצינו באמוראים, ראה ב"ק פ': שנהג רב כבוד בשמואל אע"פ שהיה שמואל קטן ממנו משום דלטייה, וכן בסוטה מ' רב אבהו ליוה לרחב"א עד אושפיזיה כדי להפייס דעתו, ובנדרים נה' רבא מזג הכוס לרב יוסף כדי לפייסו.

⁴⁶ הגהות מקור חיים [סי' תרו ס"א] "אינו יוצא בקניית מצוה בביהכניס אעפ"י שאמר לו [הנפגע] יישר כחך וחזור ומדבר עמו. צריך מחילה ממש אם לא שאמר שמוחל לו" עכ"ל.

⁴⁷ הביה"ל [ריש סימן תר"ו] כתב דמלשון הטושי"ע משמע שתיכף בפעם הראשונה שמבקש מחילה יביא עמו שלשה אנשים אבל מלשון הרמב"ם והירושלמי נראה דבפעם הראשון ילך בעצמו אולי ימחל לו ואח"כ ילך ג"פ ויוליד עמו ג' אנשים, ומשמעות הביה"ל דכתב "אבל" ומפרש לדבריהם את לשון הבבלי דס"ל דהכי בעי למעבד, ואכן בזמננו כך רגילים לבקש בפעם הראשונה לבד ומ"מ לאחר שעשה כן כבר אין נפק"מ בינייהו, שאם מחל לו כבר יצא י"ח גם לדעת השו"ע, ואם לא מחל לו עדיין הרי שעליו לבוא ג"פ נוספות עם ג' בני"א גם לדעת הר"מ והירושלמי.

⁴⁸ הנה בר"מ [תשובה ב, ט] ובלבוש [סי' תרו] מבואר שאלו הג' אנשים יפייסוהו [וכן הוא ברש"י משלי ו, ג], אבל בירושלמי [סוף יומא] ובטור [כאן] ובמהרי"ל [הל' ליל יוה"כ] איתא שמבקש המחילה הוא המפייס בפני אלו הג' אנשים, וכן מסתימת השו"ע שכתב "צריך לפייסו... ובכל פעם יקח עמו ג' אנשים" משמע דהמבקש יפייס בפניהם, וכן כתב להדיא בשו"ע הגר"ז.

⁴⁹ דזהו דינא דהגמ' הנלמד מקרא, וכן נראה פשוט מסתימת הפוסקים. [וראה לקמן הע' 66 עצה בדבר].
⁵⁰ דזוהי המשמעות הפשוטה של "אינו זקוק לו". ופרי חדש למד זאת מדיוק לשון מתני' עד **שירצה** את חבריו דלא קאמר עד **שיתרצה** חבריו. שו"ר שכבר קדם לו היש"ש [ב"ק פ"ח ס' מט] "מאחר שאין זה המחילה תלוי הכל בדעת הנמחל, דהא כשהעמיד עליו ג' שורות בני"א ואינו מוחל לו **זשהו פשוט שכבר יצא אפילו ידי שמיים**". ונראה עוד לדייק הדבר בלשון הרמב"ם [תשובה ב, ט] על מי שמונע מחילתו גם לאחר שקיבל פיוס ג"פ ש"הוא החוטא", משמע הוא ולא הפוגע, [ומה שהנפגע חשיב חוטא הוא משום דמה שממשיך להקפיד הוא שלא כדין והוי מידת אכזריות]. ובספר דרך החיים [למוהר"ח ויטאל פרק א'] כתב זאת מפורש "ואם לא נתפייס חבריו בהני שלוש שורות, **זה נמחל לו חטאתו** וחבריו הוא החוטא". שוב הראוני שכבר מפורש הדבר ברס"ג [אמו"ד מאמר חמישי פ"ו] בבארו טעם בקשת המחילה מנפטר "יאמר במעמד עשרה אנשים חטאתי לפלוני ג' פעמים, **כי אם היה חי וישאל ממנו כן ולא היה עונהו היה נמחל לו**", ושכן איתא באחד מהראשונים בספר מצוות זמניות [הו"ד בקובץ שיטות קמאי יומא עמ' תקפז] וז"ל ואם לא מחל [בפעם הג'] **כבר נקה מעון** עכ"ל. [ובשם הגריש"א זצ"ל הובא (אשרי האיש) שאמר שרק לא יענש כיון שהוא אנוס אבל החטא אינו מחול, וכן נראה בשו"ת רש"י סי' רמ"ה (הו"ד במילואים ב') שהחטא אינו מחול].

⁵¹ וביאר המ"ב [סק"ו] טעמו "כדי לפרסם הדבר שמצדו לא יבצר" ומקורו בלבוש [תרו, א] וכ"כ הגר"ז וכן משמעות המטה אפרים, ונראית כוונתם כדי שלא יחשדוהו שהחסיר בפיוס המחויב וא"כ טעמם רק משום והייתם נקיים ואי"ז נוגע לעצם הכפרה. וכתב כף החיים ס"ק כ"ד דלפ"ז משמע שבמקום שאין חשש שיחשדוהו כגון שלא ידועה הפגיעה או שידוע לכל שפייסו כדבעי אינו צריך לכך. אכן במקור הרמ"א [שהוא המרדכי מתנחומא והמהרי"ל, הביאם בד"מ] מבואר הטעם משום שע"ז הקב"ה רואה שמשפיל עצמו **ומוחל לו**, ומשמע שנצרך זה **לעצם הכפרה** [ונצרך גם במקום שאין חשש שיחשדוהו] ולכא"ה הוא לעיכובא בכפרה, וטעם המ"ב והאחרונים הנ"ל שנטו מטעם המרדכי והמהרי"ל ומשמעותו לעצם הכפרה אפשר משום משמעות סתימת הבבלי [יומא פז:] שדין עשרה זה

ב. **חזרת הפיוס לרבו ואביו** - "ואם הוא רבו צריך לילך לו כמה פעמים עד שיתפייס" ["ואפילו אלף פעמים" - לשון הרמב"ם (תשובה ב,י)]. וכתב המ"ב [סק"ז] "ואפילו אינו רבו מובהק אלא ששמע ממנו דברי תורה"⁵². וה"ה אביו⁵³.

ג. **אופן חזרת הפיוס** - כתב המ"ב [ס"ק ג'] "ויפייסנו בכל פעם במין ריצוי אחר" והיינו שלא יחזור על אופן הפיוס הראשון שכבר נוכח לדעת שלא הספיק לפייסו אלא ישנה במילות בקשתו ובסגנונו כדי שעי"ז ימצא דרך חדשה לליבו. ומ"מ חידוש אופן זה הוא רק לכתחילה ולא לעיכובא⁵⁴.

הג' אנשים שלוקח עמו בחזרת הפיוס צריכים להיות בכל פעם ג' אנשים אחרים⁵⁵, והטעם נראה כנ"ל, ולפי"ז אף דין זה הוא רק לכתחילה ולא לעיכובא⁵⁶.

עוד צריך ליתן שיהיו מספיק בין פיוס לפיוס כדי שיתישבו דבריו בליבו להרגיע קפידתו⁵⁷, והכל לפי הענין⁵⁸.

ז. זמן הפיוס

א. אין לפייס חברו בשעת כעסו אלא ימתין עד שישכך כעסו ואז ירצהו⁵⁹.

נאמר רק במי שלא פוּס ומת אבל מי שפּוּס כּדין א"צ, וכמ"ש הב"ח [סי' תרו, ד"ה ומ"ש ואם מת] והוסיף הב"ח שכן מבואר בשאר מחברים [ונראית כוונתו למה שהרי"ף והרמב"ם והטור ועוד ראשונים הביאו דין עשרה זה רק גבי מת], ועוד שברס"ג ויש"ש ופר"ח ועוד [הו"ד בהערה הקודמת] מבואר שלאחר פיוס ג"פ כבר יש כפרה.⁵² וצ"ל מהו גדר דברי תורה לדין זה [סוגם, שיעורם].

⁵³ כ"כ המנהיג [הל' צום כפור אות מג בשם הרי"ף] ומקור חיים [או"ח סי' תרו ס"א]. ונראית סברתם שאחרי שמצינו בכמה דינים ששווה כבוד ומורא אביו לכבוד ומורא רבו המובהק כ"ש שלא גרע כבוד אביו מרבו שאינו מובהק. ודין אמו היה נראה מסברא שהוא כמו אביו, אכן במקור חיים שם כתב "ואמו צ"ע".

⁵⁴ שכן מקורו של המ"ב שצריך לפייסו בכל פעם במין ריצוי אחר הוא הב"ח שדייק כן בגמ' וגם הביא שכי"כ המהרי"ל וסיים שם "אלא שהרי"ף והרמב"ם והסמ"ג והרא"ש לא הביאו זה בחיבוריהם".

⁵⁵ שעי"ת [ש"ד, י"ט] "ואם לא מחל לו יבוא לפניו שנית עם **חבורה אחרת** וכן יעשה פעם שלישית", וכ"כ באורחות חיים הל' עיו"כ סי' ט' "מביא שורה ג' בני"א מרעיו ופוגעים בו ומבקשים ממנו, לא נתרצה מביא **אחרת** וכן שלישית". וכן יש להוכיח מהרס"ג [הו"ד לעיל הע' 50] שמבאר דין פיוס הנפטר שמצריך מעמד עשרה משום דאית בהו ג' כתות של אנשים כל אחת [וכ"כ המבי"ט בקרית ספר סוף הל' תשובה והוסיף דהוא עצמו חשיב העשירי "ויהא הליכתו לקברו חלף [הליכתו] לביתו בחייו ובעשרה כנגד ג' שורות **והוא**"], וכן משמעות הרמב"ם "לא רצה חברו למחול לו מביא לו שורה של שלושה בני אדם מרעיו ופוגעים בו ומבקשים ממנו, לא נתרצה להן מביא לו שנייה ושלשית וכו' ", ולשון שניה ושלשית נראה דקאי אקבוצת בני האדם ולא על מעשה החזרה דא"כ הל"ל יחזור שנייה ושלשית. וכן משמעות המ"ב ס"ק ד' דכתב על הג' פעמים שיש בזה "ריבוי אנשים".

⁵⁶ וכן משמעות רוב ראשונים והשו"ע שלא הזכירו דבר זה, ואף לאלו שהזכירוהו אין מקור ומשמעות דהוא לעיכובא, והסברא כנ"ל דהוי רק אופן היותר טוב להשפיע על הנפגע שימחול. ובפרט שלדעת המקור חיים [הו"ד בהערה הבאה] והפר"ח [תר"ו ס"ב, הו"ד בפמ"ג א"א שם סק"ז ובכף החיים סק"ז] אף לכתחילה יכול לפייס באותם ג' אנשים.

⁵⁷ כן נראה במהרש"א יומא פז: ד"ה בג' שורות, וכן משמעות לשון השו"ע שכתב ואם אינו מתפייס בראשונה **יחזור וילך** פעם שנייה ושלשית ובכל פעם **יקח עמו** ג' אנשים [ולא כתב יפייסנו בפני ג' אנשים ג"פ], ובמקור חיים סק"ב נראה שדייק כן בלשון השו"ע אך חידש שדבר זה הוא רק לאחר הפעם הראשונה אבל הפעם הב' והג' אפשר לעשותם אפילו באותו מעמד בזה אחר זה, ומ"מ גם בהם ישהה קצת בין פיוס לפיוס, עכ"ד.

⁵⁸ הגמ' יומא פז: הביאה מקור לדין שצריך לפייס ג' פעמים מאחי יוסף שחזרו על בקשתם ג"פ באמרם [בראשית נ,יז] אנה שא נא ועתה שא נא, והנה הם עשו זאת באותו מעמד, ואפשר משום שחששו שלא יהיה מזומן להם יוסף לפיוס נוסף והיה עליהם לנצל את אותה הזדמנות במלואה.

⁵⁹ אבות [פ"ד, י"ח] אל תרצה את חברך בשעת כעסו, גמ' [ברכות ז:]- ורמב"ם [דעות ה,ז], והטעם כתב רש"י באבות שם "אל תרצה דאינו מועיל לך שאיננו מקבל ריצוי מתוך רתונותו". ועיין ברבינו יונה ובמאירי ועוד שהוסיפו שלא רק שאין דבריו מועילים אלא שאף יכולים להגדיל כעסו. ומכל זה מסתבר שפיוס בשעת כעסו אף לא חשיב פיוס כלל. שו"ר שכי"כ הבן יהודע ברכות ז: עיי"ש. [ופעמים בנוק הנמשך והולך כגון שהפוגע ביטל לו שידוך או הפסיד לו מקום עבודה, כל זמן שחברו עוד לא השתדך או עוד לא מצא עבודה צערו חי בקרבו והוי כהמשך שעת כעסו ונראה דבכה"ג יש להמתין עם הפיוס לשעת כושר לכשימלא חסרונו, והכל לפי הענין].

- ב. ומאידך אין להמתין יותר מכך ותיכף כשיוכל לפייסו יפייס⁶⁰.
- ג. ואם אין לו פנאי יכול להמתין עד עיוה"כ שאז מחויב לתקן הכל⁶¹.

ח. פיוס על הספק

נוהגים בערב יוה"כ"פ לבקש מחילה אף שלא יודע שפגע בחבירו **שמא** פגע בו⁶², ובפרט יש לבקש מחילה מאביו ואמו שמצוי שציערם⁶³.

ט. מחילה ללא פיוס

המחסיר דין מדיני הפיוס ואפילו דבר המעכב ואפילו כל הפיוס כולו, כל שמ"מ מתרצה לו חבירו ומוחל לו באמת הוי מחילה ומתכפר⁶⁴.

⁶⁰ מקור חיים סי' תר"ו וערוך השולחן שם ס"ק ב', ונראה דמלבד מה שכל תשובה יש להקדימה לאלתר [ראה מש"כ במאמר חזרה בתשובה בחודש שבט הנדפס בריש קונטרס מעשה התשובה] עוד יש כאן סיבה נוספת להזדרז שהרי כפרתו תלויה בפיוס חבירו ושמא כשירצה לפייסו לא ימצא לו, ואין זה כעבירות של בין אדם למקום שהקב"ה מצוי לאדם בכל עת ובכל מקום שיחפוץ לשוב. שוב הראוני שכבר עורר על כך הח"ח [נדפס בשיחות הח"ח].

ועוד, שכשכדוחה את הפיוס לעיוה"כ עלול חברו להרגיש שלא איכפת לו באמת על שפגע בו ורוצה רק שתהיה לו כתיבה וחתימה טובה, ויכביד הדבר על חברו להתפייס.

⁶¹ מ"ב סי' תרו סק"א וכתב הטעם כדי שיטהר מכל עוונותיו, וברא"ש [יומא פ"ח סי' כ"ד] ובטור [סי' תרו] ובלבוש [סי'ב] כתבו הטעם כדי שיהיה לב ישראל שלם אחד עם חבירו ולא יהיה מקום לשטן לקטרג עליהם ביוה"כ [ומטעם זה ניחא מש"כ המקור חיים ס"א והשפת אמת (יומא פ"ז : ד"ה בגמרא) שיש לבקש מחילה גם אם חבירו מקפיד על דבר שאין ראוי להקפיד עליו. שו"ר שבאז נדברו (סי' ס"ח) כתב לדיוק כן מדברי הרא"ש הללו שכתב דהחויב הוא "לפייס כל אדם שנוטר לו איבה" ולמד כן ממעשה דרב שהלך בעיו"כ לפייס את ההוא טבחא "אמר איזל אנא ואפיק ליה מדעתיה כדי שיהא לב ישראל שלם עם חבריו", והרי רב לא חטא לקצב ולא היה מחויב לפייסו מן הדין, רק מחמת טעם שיהיה לב ישראל שלם הלך לפייסו].

⁶² כתב הרמ"א [תרו, סי'ב] "ונהגו לבקש מחילה בערב יוה"כ", ולכא"ו קשה דאם מיירי שיודע שפגע בחבירו הרי כבר נתבאר בשו"ע [סי"א] שצריך לפייסו, ועוד קשה לשון נהגו דהרי זה חייב מן הדין, וביאר ערוה"ש [סי"ד] שהרמ"א מיירי "אף שלא חירפו זה לזה כלל, מ"מ שמא פגעו בכבוד זה לזה" והיינו שגם אם אינו יודע שפגע בחבירו מ"מ יש לחוש **שמא** פגע או החסיר בכבוד חבירו וציערו מבלי שימת לב או ששכח, **ודבר זה** מצוי בקרובים אליו כחבריו וילדיו וביותר באשתו שתלויה בו ודמעתה מצויה. וראה לקט יושר [ח"א עמ' קמ"א ענין ב'] שכבר נהגו כן אצל בעל תרוה"ד שבבית מדרשו בליל יו"כ היו כל הקהל עוברים לפניו לבקש מחילתו והיה השמש מכריז בשמו שמבקש מחילה.

וחכ"א העיר דנראה לבאר כוונת רמ"א עפ"י מקורו במרדכי דמיירי בידע שחטא שאז בקשת מחילתו נצרכת מן הדין, דז"ל המרדכי "מנהג לבקש מחילה עיו"כ וכו' לפיכך צריכים כל ישראל להחזיר בתשובה ולעשות שלום בין איש לרעהו ולמחול זל"ז בעיו"כ וכו' ", והיינו שאעפ"י שבשביל כפרת יוה"כ סגי בבקשת מחילה ביוה"כ עצמו [עד השקיעה] מ"מ **נהגו להקדים** את בקשת המחילה לערב יוה"כ "כדי שתתקבל תשובתם לפני הקב"ה בשלום ובחיבה" [המשך לשון המרדכי]. [וכן נראה בכוונת האו"ז ה' עיוה"כ שכתב "ערב יוה"כ מנהג לטבול ולבקש מחילה כל מי שחטא לחבריו", דמשמע דמיירי בחטא הידוע]. ולפ"ז לא מצינו במקור מנהג הרמ"א בקשת מחילה על ספק רק על דאי. מיהו, יקשה לדבריו שכבר כתב השו"ע בהקדמתו לסעיף א' שיש לפייס בערב יוה"כ ומה בא רמ"א להוסיף עליו, וא"ת שבא לפרשו [שדבר זה משום מנהג ולא משום חובה] יקשה אמאי פרשו שלא במקומו, רק בסי"ב. ועוד אחרי שהמ"ב [תרו, א] והאחרונים [גר"ז, ח"א, מטי"א] כתבו את עצם הפיוס בערב יוה"כ בתורת **חובה** [ומטעם שיטהר מכל עוונותיו] קשה לדבריהם לבאר כן במרדכי וברמ"א שכתבו מנהג, והדרינן לפרוש ערוה"ש הנ"ל.

⁶³ פשוט. וראה בבן איש חי [נצבים סי'ו] הביאו כף החיים [סימן תרו ס"ק מד] וז"ל "כל אדם יבקש מאביו ואמו מחילה ודבר זה הוא חייב גדול וכו' שאין אדם ניצל מחטא זה בכל יום וכו' ".

⁶⁴ דאחרי שמטרת הפיוס היא לתקן ולהסיר קפידת חבירו עליו כדי שימחל לו מה לי אם הושגו הפיוס והמחילה ע"י השתדלותו ומה לי אם ע"י סיבה אחרת, וקצת ראייה מהגמ' מגילה כ"ח. במר זוטרא כי הוה סליק לפוריה אמר שרי ליה מריה לכל מאן דצערן, ומשמע דמועיל זה אע"ג דלא פייסוהו במאומה. ומלשון הח"א בתפילה זכה [כלל קמ"ד ס"כ] שכתב "אני מוחל במחילה גמורה ולא יענש שום אדם בסיבתני" [וכן הוא בנוסח קרי"ש שעל המטה] משמע שמועיל שלא יענש והיינו שמתכפר לו. וכן נראה דעת הח"ח ממה שהביא בנו ר' ליב [בדוגמא מדרכי אבי אות כב] אודות "תפילה זכה" שהועתקה מספר חיי אדם "כי בלי זה נשאר משוקע בכמה עוונות באשר בין אדם לחבירו אינו מכפר יוה"כ וכו' ", וכן נראה ביפה מראה [הביאו הפר"ח סי' תר"ו], שכתב "ואפילו אם העלוב מתפייס מבלי שילך העלוב אצלו כלל שפיר דמי, ומה צורך לבושה ובזיון לכפר עליו **מאחר שהעלוב מוחל לו בלא"ה ובדידיה תליא מילתא**". וכן מוכח בספר יוסף אומץ סי' תתקס"ט "מנהג העולם שהולכים לאוהביהם בעיו"כ לבקש מחילה ועל הרוב אינו לצורך כי לא חטא להם ואף אם במשגה חטא להם הלוא על כל פשעים תכסה אהבתם **ובדאי כבר**

י. הקושי לפייס כדין

הנה כפי שנתבאר לעיל [סעיף ב'] מצריך הפיוס הכנעה לפני הנפגע ודבר זה הוא קשה בטבע. וביותר קשה קיום הדין דהבאת ג' אנשים לבקשת המחילה. ומכאן הערה גדולה לכל אדם להוסיף זהירות שלא לפגוע בחברו אחרי שרפואת פגיעה זו היא קשה [מלבד עצם איסור התורה שבדבר].

וכן מי שכבר נזקק לפייס יבין כמה צריך להיות זהיר וחרד להראות אמיתות חרטתו צערו וכניעתו לנפגע כדי שיזכה כבר בתחילת פיוסו למחילה באמת ולא יתחייב בדינא דהגמ' לבוא שוב עם ג' אנשים שהוא לעיכובא⁶⁵ וקשה מאוד לבני זמננו לקיימו. ראה הערה⁶⁶.

יא. זהירות מהטעיית היצר

הנה בכל ויכוח בין בני אדם [ואצ"ל מחלוקת ממש] מצוי מאוד שכל צד בטוח שהצדק עמו ושכל מעשיו הם כדין ואילו הצד שכנגדו הוא הוא עושה העוולה ועליו מוטלת החובה לפייס אותו, ומשום כך אפילו כשיודע אדם את חומר העבירות שבין אדם לחבירו⁶⁷ ואת חובת הפיוס שעליהן, מ"מ אינו רואה סיבה לחייב עצמו לפייס את זולתו. אך צריך האדם לידע שלמרות שהוא בטוח בצדקת מעשיו, מ"מ הרי טבע האדם שבשעת חימום מורה היתר לעצמו, ולאחר מעשה אינו רואה חובה לעצמו [שבת קיט]. ואף כאשר הוא באמת צודק עדיין פעמים רבות לא הותר לו לריב עם חבירו אלא היה עליו לתובעו

סרה קנאתם ושנאתם מעליהם ולא מן השם הוא זה" והיינו שאחרי שכבר מחלו מעצמם תו אין צורך מן הדין לבקש מחילה, וכן הוא בחתם סופר [תורת משה פר' וזאת הברכה ד"ה בהתאסף] "כי בזמן שביהמ"ק היה קיים לא מצינו שהוצרו לבקש מחילה זה מזה בעיוה"כ כי מטבע הקרבנות בעצמם לקרב הלבבות ולהשלים ביניהם אבל בימי ראב"ע נחרב הבית על כן דרש [יומא פו:] שירצו את חבריהם וכו' ", שוב הראוני ברבינו יונה [משלי ט"ז, ז] עה"פ ברצות השם דרכי איש וגו' שכתב שהחוטא לרבים "בהכלמות ובצער ובגאווה ובבוז וכו' הנה ברצות השם דרך תשובתו [שהיא רק לשמים] **יתן בלבבם שיתרצו לו ונמצאו נזקיו כלא היו**", וכן נראה מדבריו בספר היראה [אות סז במהד' שפתי חכמים] שכתב "ואל תעשה שום דבר מיאוס בפני חבירך ואם עשו אחרים בפניך **מחול להם ואל יכשלו על ידיך**". [והיה מי שלמד דבלי שמכניע את עצמו בבקשת המחילה לא מתכפר לו אף אם הנפגע מוחל, ואף הביא כן בשם ה"כוכבי אורי", אבל כבר השיג על כך בשו"ת אז נדברו ח"י סי' ס"ה והעיר שאין לכך מקור כלל בדברי ה"כוכבי אורי" עיי"ש]. וכן מובא בשם הגריש"א זצ"ל [אשרי האיש או"ח ח"ג פ"ב סי' ה]. וכ"כ בחוט שני יוה"כ עמ' ק' "ואם הנפגע מחל מצדו מחילה גמורה למי שציערו מסתברא דשפיר מהני כיון דסו"ס נתרצה אף שלא היה כאן פיוס".

⁶⁵ דהיינו שקודם שעשה כן אין הנפגע מחויב למחול לו, כדמשמע בגמ' ושו"ע [לעיל סעיף ו'].

⁶⁶ ומי שחברו לא התפייס בראשונה ורואה עצמו כאינו יכול להביא ג' אנשים ישתדל מ"מ להרבות בעוד מיני פיוס [כדלעיל סעיף ה', ב'] שעיי"ז **יתכן** שישגי מחילת חברו.

ולכא' תתכן עצה שלאחר סרוב הנפגע למחול בפעם הראשונה ישאל אותו הפוגע אם הוא מסכים שישוב אליו עם ג' אנשים לבקש בפניהם את מחילתו, ואם לא יסכים לכך הנפגע [וכפי המצוי] יהיה בזה לכא' שחרור הפוגע מחובת הדין להביאם ויהיה די לו בחזרת הפיוס בפ"ע שניה ושלישית ולא יותר [שהרי כל הבאתם היא אמצעי להוסיף בהטבת לב הנפגע שיתרצה למחול וכאשר לא ניחא ליה מעמד מחילה שכזה יהיה זה רק מכביד על לבו ומרחיק את המחילה].

⁶⁷ ראה בפ"י הגר"א [משלי יד, יט] ג' חומרות בגמולי עבירות שבין אדם לחבירו: א. שנפרעים ממנו גם בעוה"ז משא"כ ברשע למקום פעמים יבלה בטוב ימיו. ב. שעל עבירות למקום יש הנהגה של חסד שאינו משלם כפי הדין ממש אבל הרע לבריות אין מנקים לו כלל. ג. שהרע לבריות יושב בגהנם יותר מהרע לשמים בלבד.

לדין תורה וכיוצ"ב, ולכן כל אדם היודע שחבירו מקפיד עליו ראוי לו לבדוק ולחקור⁶⁸
האם אכן כל מעשיו שגרמו לקפידת חבירו נעשו ע"פ דין תורה⁶⁹.
ואפילו אם ימצא שאכן כל מעשיו נעשו כדין, מ"מ בעיוהכ"פ נכון, וי"א שאף חייב, לפייס
את חבירו⁷⁰ כדי שיהיה לב כל ישראל שלם אחד עם חבירו.

⁶⁸ והדרך הישרה להנצל מטעות המצויה היא לשאול ת"ח אם אכן הדין עימו [ועליו לדקדק להציג לפניו את פרטי המקרה בשלימותו ולבקש את האמת]. וראה כעיי"ז במ"ב תר"ו סק"א בשם הח"א.
⁶⁹ וגם באופן שחבירו ודאי פגע בו אין היתר כללי לגמול לו כרעתו ויש בזה כמה פרטים וחילוקי דינים ואכמ"ל.
⁷⁰ לעיל הע' 16. ועוד, גם אם נימא שחיוב הפיוס הוא רק על החוטא כבר כתבו הפוסקים [מטה אפרים ס"ג, וקצשו"ע סי' קלא ס"ד ועוד] שאם אין החוטא מתעורר לבקש מחילה יש לנפגע להמציא עצמו אליו כדי שיבקש ממנו מחילה, והדרך הטובה לעורר את חבירו לפייסו הוא ע"י שיקדים ויפייסו תחילה ועיי"ז יקל לחבירו להשיב לו בפיוס, וירויח בזה גם את מצות המחילה.

המחילה

א. הזכות להקפיד

הפוגע בחבירו בכוונה לצער, בין בגופו בין ברגשותיו ובין בממונו, מותר לנפגע להקפיד עליו עד שיקבל פיוס כדין¹.

אכן שתי מצוות מוטלות על אדם הנפגע מחברו ומקפיד עליו:

א. להוכיח את הפוגע ב. לקבל ממנו פיוס כשהלה מפייס [ולהתירצות לו] עד כדי מחילה גמורה.

ב. התוכחה [להעברת השנאה]*

א. המרגיש **שנאה** לחברו משום שחושב שפגע בו² מחויב מן התורה להוכיחו על כך³.

חיוב תוכחה זו הוא עצת התורה כדי להעביר מליבו את השנאה⁴.

וראה הערה אודות ההבדל בין תוכחה זו לתוכחה על חטא לשמים⁵.

מצות עשה

¹ פשוט, שהרי כל מצות פיוס באה להסיר קפידתו של הנפגע, והיינו שההקפדה היא מציאות טבעית בלב הנפגע שאין בה איסור ורק לאחר שהפוגע פייסו כדבעי יהיה הממשך להקפיד נתפס במידת אכזריות כמבואר בסמוך והיינו שקודם לפיוס אף מידת אכזריות אין בו.

² וזה דווקא כשהפגיעה היא משום שהתנהג עימו שלא כדין, [כמבואר לעיל בדיני הפיוס א, ד] אך אם חברו התנהג עמו כדין ואעפ"כ שונאו אזי מוטל עליו להסיר השנאה מבלי מצות תוכחה, וה"ז דומה לשונא את חברו מחמת קנאה וכיוצא ב.

³ הנה כמה מהראשונים ז"ל מפרשי הפשט פירשו שהפסוק [ויקרא יט, יז] 'לא תשנא את אחיך בלבבך הוכח תוכיח את עמיתך ולא תשא עליו חטא' מיירי בפגיעה שבין אדם לחבירו שגרמה לשנאה וציווי התוכחה אינו מצוה בפני עצמה אלא נמשך ל'לא תשנא' על מנת לבטל השנאה.

הרמב"ן בפירושו העיקרי ["והנכון בעיני"] כתב "והנכון בעיני כי הוכח תוכיח כמו והוכיח אברהם את אבימלך [י"ל שאינו לשון תוכחה אלא לשון ויכוח] ויאמר הכתוב אל תשנא את אחיך בלבבך בעשותו לך שלא כרצונך, אבל תוכיחנו מדוע ככה עשית עימדי, ולא תשא עליו חטא לכסות שנאתו בלבך ולא תגיד לו כי בהוכיחך אותו יתנצל לך או ישוב ויתודה על חטאו ותכפר לו..." וכן פרשו ר' סעדיה גאון, הרשב"ם והחזקוני [בפירושו הראשון] שהוסיפו תיבת "אלא" לביאור הקשר שבין ה'לא תשנא' ל'הוכח תוכיח'.

[אמנם משמעות פרש"י וכן מוכח מאונקלוס [עיין רמב"ן] דהתוכחה היא ציווי בפ"ע להוכיח את מי שחטא לשמים וכדרשת חז"ל בגמ' ערכין טז: , ולפי"ז אין מקור להנ"ל], וכדבריהם הביאו הפוסקים להלכה:

כתב הרמב"ם [דעות ו, ו] "כשיחטא איש לאיש לא ישטמו וישתוק וכו' אלא מצוה עליו להודיעו ולומר לו למה עשית לי כך וכך ולמה חטאת לי בדבר פלוני שנאמר הוכח תוכיח את עמיתך" [וכ"כ בסה"מ מצוה ר"ה], וכ"כ הסמ"ג [ל"ה ה'] והחינוך [רל"ט], וכ"כ החרדים [פ"ב כח-כט], וכן פסקו המג"א [סי' קנ"ו סק"ב] והגר"ז [שם], וכתב המ"ב [שם ס"ק ד'] "כתב הרמב"ם בסה"מ דבכלל מצות הוכחה הוא שנוכיח קצתנו לקצתנו כשיחטא איש ממנו לאיש ולא נטור בלבבנו ולא נחשוב לו עוון אבל נצטוונו להוכיחו במאמר עד שלא ישאר דבר בנפש".

⁴ כן כתב רבינו יונה בפירושו למשלי [י, יח] על הפסוק "מכסה שנאה שפתי שקר וגו'" "וכבר נתבארה בתורה העצה היעוצה על מחשבת השנאה וידיעת החטא והדבה בחבירו, שנאמר לא תשנא את אחיך בלבבך הוכיח תוכיח את עמיתך ולא תשא עליו חטא".

⁵ הגם שתוכחה זו נלמדת מאותו מקרא כמו מצות התוכחה על חטא לשמים מ"מ שונה היא ממנה במהותה, שהתוכחה על חטא לשמים באה לטובת החוטא ללמדו לקח ולהחזירו למוטב ואילו בתוכחה על פגיעה מחבירו דורש הנפגע את עלבונו וטובת עצמו ומטרתה **לביטול השנאה** מלבו כנ"ל, ומשום כך שונה היא בצורתה שבה בשאלה על מנת לברר ענין הפגיעה ולא בטענה על שחטא. חילוק נוסף יש שלא מצוי בה פטור מלהוכיח משום חשש מנקמת החוטא דבר השייך בתוכחה על חטא לשמים, שכן אין בה את הקושי הטבעי לאדם לקבל "מוסר" מזולתו אחרי שכל אדם (אפילו גוי) מקבל בהבנה את פניית הנפגע אליו על שפגע בו וראה עוד לקמן הע' 15 מש"כ בזה.

* בסעיף זה נעזרנו רבות בספר בין אדם לחבירו כרך א' (הוצאת מכון תורת האדם לאדם צפת תשנ"ו) שהרחיבו בטווי"ד בביאור כל חלקיה, עיי"ש.

גם אם אינו שונאו אלא רק מקפיד עליו שבזה אפשר שאינו מחויב מן התורה להוכיחו⁶
מ"מ נראה פשוט שרצון התורה שיוכיחו גם בזאת⁷.

ב. טעם תוכחה זו הוא על מנת לתקן ולהעביר את השנאה שבליבו, ולכן צורתה הוא דרך
שאלה לפוגע למה עשית לי כך וכך שע"י ישיב לו שעשה בלי כוונה [או יסביר מעשהו
באופן אחר], או שיוודה על כך שאכן חטא כנגדו אך עתה הוא מתחרט ומבקש מחילתו⁸.
שאלת התוכחה צריכה לבטא את כל מה שמרגיש נפגע ממנו, שאין להשאיר חלק
מהפגיעה מבלי תוכחה⁹.

שאלה זו צריכה להשאל בכוונה לבירור הדבר עם נכונות לשמוע תשובת חברו ולא דרך
הטחת דברים¹⁰ וכן צריכה להאמר בצנעה, בנחת, ובלשון רכה¹¹ על מנת להקל על חברו
לשמוע ולקבל¹². וראה הערה מש"כ אודות סגנון התוכחה בזמננו¹³.

⁶ הרמב"ם [דעות ה"ל] והסמ"ג [ל"ת ה] הביאו את המצוה באופן שכבר קימת שנאה דכתבו "לא ישטמנו וישתוק
אלא מצוה עליו להודיעו וכו'" דמשמע שבאופן שאין שנאה אין חיוב להוכיחו, וכן משמע ברמב"ם [שם, הל' ט',
הו"ד לקמן בהע' 18] שבבארו שכשהנפגע מוחל מעצמו פטור הוא מלהוכיח כתב "לא הקפידה תורה אלא על
המשטמה", וכן ברמב"ן [ע"ה"ת ה"ל] נראה שמפרש הקרא דמייירי כשיש כבר שנאה בלב הנפגע דז"ל "ולא תשא
עליו חטא לכסות שנאתך בלבד ולא תגיד לו וכו'". וכן משמע קצת פשטיה דקרא לכל המפרשים והפז' [הנזכרים
בהערה 3] שפרשו שעל מציאות השנאה בלב נצטוו בהוכח תוכיח ונמצא איפוא שאין לנו בפסוק מקור לחיוב
תוכחה על פחות משנאה.

ודע דכל האמור הוא לענין מצות תוכחה להעביר השנאה, אכן פעמים שישנו חיוב תוכחה להחזיר החוטא למוטב
כשאר חטאים לשמים ואכמ"ל, ראה הערה הקודמת ולקמן הע' 18.

⁷ דהרי מצוי הוא שמחמת שחושב שפלוני פגע בו בכוונה רעה יגיע להרגיש שנאה כלפיו ורצון התורה הוא למנוע זאת
וכדכתבו הראשונים [הובאו מקצתם בהערה 3 ובהערה 6] בביאור טעם התוכחה הנזכר בפסוק זה של לא תשנא.
ויותר מזה נראה בר"מ בסה"מ [לאו שג] שכונת התורה בולא תשא עליו חטא "שהזהיר שלא תחשוב לו עון בנפשך
ותזכרהו" [וכע"ז? כתב במצות תוכחה, עשה רה] והיינו שיש כאן אזהרת התורה לנפגע שלא יחשוב ויקבע בדעתו
שחבירו אכן חטא לו ובמזיד הרע לו [אלא יוכיחנו ויברר הדבר עימו] משום שמחשבה זו היא המביאה לשנאת
חבירו, ולפי"ד אפשר כבר בפשט הפסוק דאזהרה זו חלה עוד קודם לשנאה כל שכבר מקפיד על חבירו.

⁸ כן מבואר בראשונים מפרשי הפשט, הרמב"ן, חזקוני והר"י בכור שור, וכ"כ החרדים ועוד. ומהאי טעמא אף
כאשר ידוע לנפגע שהפוגע ביודעין עשה את מה שעשה [כגון שמנע ממנו להרחיב דירתו] מ"מ מחויב הוא בתוכחה
זו, דע"י שיוכיחו אפשר שיתן טעם למעשהו או שכשישמע את גודל הצער שגרם לו יתחרט וישוב ויבקש מחילה.
[אמנם הרמב"ם דעות ה"ל לא הזכיר טעם זה וכתב רק "כשיחטא איש לאיש לא ישטמנו וישתוק וכו' אלא מצוה
עליו להודיעו ולומר לו למה עשית לי כך וכך וכו' "ובספר בין אדם לחברו (כרך א' עמ' 171) דייקו מלשון זו דטעם
התוכחה ועיקר תועלתה אינה דווקא תשובת התנצלות הפוגע אלא עצם גילוי הטענה והקפידא שיש לו על חבירו
משום שע"י מיקל השנאה מלבו, וביותר משמע הכי מלשון בסה"מ [מ"ע רה] "אבל נצטוונו להוכיחו במאמר עד
שלא ישאר דבר בנפש" והיינו שע"י שמגלה ומוציא את כל אשר יש לו בליבו על הפוגע ע"י טבע האדם שנגרע,
עכתי"ד. ומ"מ אף לדיוק זה מסתבר שאחרי שדרך היא שהתוכחה מביאה להתנצלות הפוגע הרי שאף להרמב"ם
נכלל זה בטעם התוכחה].

⁹ רמב"ם [סה"מ רה] "נצטוונו להוכיחו עד שלא ישאר דבר בנפש" והעתיקו המ"ב [סי' קנו ס"ק ד]. וראה מש"כ
בסוף הע' קודמת.

¹⁰ דבאופן זה קשה לפוגע לקבל את הדברים ונמצא המוכיח מאבד את תכלית המצוה, ועוד עלול הוא להגיע
להכלמת חברו ולעבור בזה בלאו דלא תשא עליו חטא כמב' בפוסקים [ראה מ"ב סי' קנ"ו ס"ק ד'], או להכשלתו
בלאו דלא תשנא.

¹¹ רמב"ם [דעות ו,ז] וז"ל "המוכיח את חברו, בין בדברים שבינו לבינו בין בדברים שבינו לבין המקום, צריך
להוכיחו בינו לבין עצמו וידבר לו בנחת ובלשון רכה וכו' ", וכ"כ המ"ב סי' קנ"ו ס"ק ד'. וכונת ב'נחת' היא שידבר
ללא הגבהת קולו (ראה קהלת ט,ז), וכונת 'לשון רכה' היא בסגנון הפניה והדבור שיהיה ללא תקיפות (ראה משלי
כה,טו). [וראה ספר ראש הגבעה לתלמיד הגר"א עמ' נו וז"ל "הזהר בני מן התוכחה שלא תוכיח את חבריך בפני
שום אדם או ברבים ח"ו והיא רעה יותר מאשר הרעה שעשה חבריך"].

¹² פשוט, וראה שבת לד. צריך למימרינהו בניחותא כי היכי דליקבלו מיניה וכ"ש הכא, וכן נראה בחינוך [מצוה
רלט] "משרשי המצוה לפי שיש בזה שלום וטובה בין האנשים כי כשיחטא איש לאיש ויוכיחו במסתרים יתנצל
לפניו יקבל התנצלותו וישלים עימו".

¹³ הנה הגם שלשונות התוכחה המובאות בראשונים הן דרך שאלה "למה עשית לי כך וכך" [רמב"ם, סמ"ג ועוד],
"מדוע ככה עשית עימדי" [רמב"ן חזקוני ועוד], מ"מ נראה שאין לשונות אלו בדווקא אלא כל שיש בלשון תוכן

ג. השונא ויש באפשרותו להוכיח ומונע עצמו מהתוכחה הרי שעובר בלאו דלא תשנא ומבטל מצות עשה דהוכח תוכיח, ומצוי שנכשלים בדבר זה¹⁴ הן מחוסר ידיעת החיוב¹⁵ והן משום הקושי שבקיום מצוה זו¹⁶.

אמנם אם הנפגע מעדיף להעביר השנאה מלבו ולמחול לו מאליו מבלי להוכיח רשאי [ואף יש בזה מידת חסידות¹⁷] שלא הקפידה תורה על התוכחה אלא כדי לבטל השנאה¹⁸. וראה בהערה מה שיש לזהר בזה¹⁹.

המגלה לחבירו את הפגיעה שפיר דמי, וכן משמע בר"מ בסה"מ [מצוה רה] ובחינוך [רלט] ובמ"ב [קנו ס"ק ד] שסתמו שצריך להוכיחו ולא בארו אופן מסוים. ולפי"ז בדורותינו שנחלש טובא כח הבריות לשמוע תוכחות, עצה טובה יש להקל על הפוגע לשמוע ולקבל והיא שבמקום להשמיע לו ביקורת על עצם מעשהו יספר לו הנפגע על ההרגשה הרעה שקבל ממעשהו [ולדוגמא, במקום לומר לפוגע "למה אונית אותי" יאמר לו "הרגשתי בושה גדולה ממה שספרת עליי"].

¹⁴ ראה מש"כ הרש"ר הירש [חורב, חלק מצות, פ"ט ללמד ולהוכיח] "שדרך רוב בני אדם למאן לקיים מצוה זו", עיי"ש.

¹⁵ ויפלא איך יתכן שישנו חיוב עשה מה"ת שאינו ידוע דיו בקרב ציבור היראים. ואפשר משום דחיוב עשה זה לא התפרש בגמ' דשם דרשו המקרא רק לענין מצות תוכחה על חטא לשמיים, וכן פרש"י בחומש, ומשום כך נדמה לרבים שזהו כל העשה דהתוכחה.

¹⁶ יתכנו כמה קשיים לקיום מצוה זו:

א. משום הכבוד - "אינו רוצה להראות לחוטא שהוא נפגע ולהקטין את עצמו בפניו" [עלי שור ח"ב עמ' רמ], או שחושש שימצא טועה בשיפוטו את חברו לחובה.

ב. משום שאינו רוצה שהפוגע יתנצל והוא יצטרך למחול לו, אלא רוצה שהלה ישאר חייב ואשם לו לנצח [שם].

ג. חושב שהפוגע ידחה דבריו ולא תהיה תועלת בתוכחתו. [ובאמת בהרבה מהמקרים הפוגע יתנצל ויסביר את עצמו].

ד. ופעמים אף יחשוש שהפוגע ישמח לאידו. [ובאמת כל שאינו מוחזק לשונאו ממש עליו לברר הדבר בתוכחה ולא להחליטו לשונא].

ועל המתקשה בזה לחזק עצמו ולהשיב אל לבו שטובה גדולה עושה הוא עם עצמו בתוכחה, שעל ידה הוא מציל עצמו מהרגשה לא טובה לעולם באשר לפלוני [וזאת מלבד המצוה הגדולה שבדבר, והזכות לסגולת אלו דברים שאוכל פירותיהם בעוה"ז].

¹⁷ כ"כ הרמב"ם [הו"ד בהערה הבאה], ונראה טעמו דכיון שרצון התורה במצות התוכחה היא להסיר השנאה, וכאשר מוכיח חבירו אין הדבר ודאי שתסור ואם מוחל ומסיר השנאה הרי שמתקיים ודאי רצון התורה [ולפמ"ש המגדל עוז ועוד [הו"ד בהערה הבאה] יש בזה אף מעלה של ענוה שלא לשמה עיי"ש].

¹⁸ הרמב"ם [דעות פ"ו ה"ט] "מי שחטא עליו חבירו ולא רצה להוכיחו ולא לדבר לו כלום מפני שהיה החוטא הדיוט ביותר או שהיתה דעתו משובשת ומחל לו בלבו ולא שטמו ולא הוכיחו הרי זו מידת חסידות, לא הקפידה תורה אלא על המשטמה".

הנה יש שרצו לבאר דסיבת הפטור מהתוכחה היא דווקא משום שהדיוט ביותר בודאי אינו מקבל תוכחה וכשם שמצוה לומר דבר הנשמע וכו', והיינו שבאדם רגיל ליכא להך פטור, אבל מלשון הר"מ "ולא רצה להוכיחו" משמע שאין מניעת התוכחה מפני שא"א להוכיח אלא מפני שזה רצונו ובחירתו של הנפגע, וכן ממה שסיים הר"מ לבאר הדין "לא הקפידה תורה אלא על המשטמה" נראה שסיבת הפטור הוא משום שמחל והעביר השנאה מליבו והר"מ אורחא דמילתא נקט שבהדיוט ביותר מצוי שיעדיף הנפגע להמנע מתוכחה, וכן מוכח בלח"מ [ה"ח], וכן נקט בעל הפמ"ג [בספרו מתן שכרן של מצות, סוף חקירה ד'] שסיבת הפטור היא משום שהסיר השנאה ולא משום שהגברא הפוגע אינו בר תוכחה, וכן הגר"ז [או"ח סי' קנו ס"ו] בהעתיקו הלכה זו השמיט המילים "הדיוט ביותר", וכן מצינו לאחד מן הראשונים [עץ חיים הו"ד בקובץ שיטות קמאי ערכין טז:] שהעתיק בזה את הר"מ בלשון "לא הקפידה תורה להוכיח אם לא ישטמו בלב וכו'" והשמיט את שהיה החוטא הדיוט ביותר או שהיתה דעתו משובשת, וראה עוד במגדל עוז ומשנת חכמים ועוד שציינו מקור הר"מ מסוגיא דערכין טז: תוכחה לשמה וענוה שלא לשמה שגם לדבריהם טעם הפטור מלהוכיח הוא משום המחילה ולא משום איזו מניעה מצד הגברא. שוב הראוני שכן כתב בהערות להגר"ש"א זצ"ל ערכין טז:.

¹⁹ ויש להעיר דפעמים שהאדם אינו רוצה להוכיח [מהטעמים שנתבארו לעיל בהע' 16] וסובר במחשבה שטחית שפטור הוא מחיוב תוכחה משום שכבר מחל, ובאמת צריך לבדוק עצמו יפה יפה אם אכן העביר כל שנאה מלבו דאף אם נשארה בלבו רק קפיידא על חבירו צריך הוא לעצת התורה להוכיח חבירו שזו העצה המועילה ביותר עד שלא ישאר דבר בנפש. [ומדת החסידות שכתב הר"מ היא רק באופן שאכן מוחל באמת].

ודע דמה דמרגלא בפומא דאינשי דזמננו פטורים אנו בד"כ מתוכחה אינו שייך בנידו"ד, דהנה יש הסוברים לפטור עפ"י הגמ' ערכין טז: משום תמיהת רבי טרפון אם יש בדור הזה מי שיכול להוכיח ותמיהת רבי עקיבא אם יש מי שמקבל תוכחה, אבל דבר זה לא נפסק להלכה ואדרבה נפסק איפכא ברמב"ם ושו"ע [סי' תרח בהגהה ס"ב] שחייב

ד. אמנם יש אופנים שבהם אין חיוב להוכיח והתוכחה אף עלולה לגרום להגברת השנאה:

1. כשידוע הדבר מכבר שהוא שונאו [כגון שלא דיבר עמו ג' ימים מחמת קטטה או שגילה שמחה לאידו וכיוצ"ב] דאז חזקתו שפגע בכוונה מחמת שנאה²⁰.
2. כשיש דברים הניכרים שעשה כן מחמת שנאה²¹. וראה הערה²².

להוכיח עד שיכנו או יקללנו, והפטור היחיד שמצינו בזה להלכה הוא רק במקום של חשש שינקום בו [שם, ביה"ל ד"ה חייב להוכיחו], ובתוכחה דידן שהיא מהנפגע לפוגע לא מצוי כלל חשש זה [כמבואר לעיל הע' 5] וליכא לפטור זה.

ויש הסוברים לפטור עצמם משום הגמ' [שם] יכול אפילו פניו משתנים ת"ל לא תשא עליו חטא, והרי אין אנו יודעים להצליח בתוכחה כך שלא יהיה שינוי פנים, אך אין זה נכון דמבואר שמבואר ברש"י ד"ה ופניו משתנים "שיוכיחו ברבים להלבין פניו" וכן הוא ברמב"ם [דעות ו, ח] שנקט לשון "עד שיכלימו" שהוא הלבנת פנים כמבואר בהמשך לשונו שם [והכלימה היא הדרגה העליונה שבבושה כמב' בשע"ת ש"א אות כב] והיינו שרק בשינוי פנים גדול מאוד בגדר של 'הלבנת פנים' הוא האיסור. ובאמת מוכרח מסברא שאין איסור בכל שינוי פנים שהרי אי אפשר לאדם לקבל ידיעה מצערת על חטא שחטא מבלי שיצטער על כך ויהיה לו איזה שינוי פנים מזה.

²⁰ פשוט, שהרי באופן זה לא רק שלא תועיל התוכחה להסיר השנאה אלא עוד יוסיף הלה שמחה לאיד, וכ"כ בספר מצוות הלבבות [י"ל תרס"ב, ה' נקימה ונטירה אות יז].

²¹ כ"כ במצוות הלבבות [הנ"ל סט"ז], וביאר טעמו דהרי אפי' איסור קבלת רכילות הותר כאשר יש דברים הניכרים, ה"ה בזה שאם יש דברים הניכרים שפגע בו מחמת שנאה אין להוכיחו מטעם הנ"ל. [וראה בח"ח (ה'ל' לשה"ר כלל ז סי"א) שהצריך להתר קבלת לשה"ר "דברים הניכרים ממש שהם מגיעות לענין הסיפור"].

²² העירנו חכ"א בעל הוראה שליט"א דגם כשהפוגע לא נחשב שונאו אלא פגע רק מחמת שנכשל באיזו נגיעות, אם הוא מוכר לנפגע כאחד מאלו האנשים שמתקשים להודות על האמת וצפוי הוא להתחמק באמתלאות שונות שיהיה ניכר שאינן אמת וחושש הנפגע שעי"ז יגברו כעסו ושנאתו עליו, נמצא שתוכחתו עלולה לקלקל במקום להועיל ובכה"ג נראה דעליו להמנע מלהוכיח. ונראה שבכה"ג תתכן עצה להוכיחו באופן שלא תיווצר תגובה מרגיזה כגון עיי' שליח שלא יחזיר לו דברים המצערים.

ג. חובת המחילה

א. קודם פיוס ג' פעמים כדין אין חיוב למחול, ומ"מ ראוי לאדם להיות נח להתפייס ולהקדים מחילתו כבר בפיוס ראשון.²³

ב. לאחר פיוס ג' פעמים כדין חייב הנפגע למחול לחברו. ואם אינו מוחל הרי הוא אכזרי²⁴ ו"הוא החוטא"²⁵.

ג. יוצאים מכלל זה כמה מקרי פגיעה שאינו חייב למחול ויש בהם ג' סוגים :

1. פגיעה שאין לה תיקון, ונכלל בזה הוצאת שם רע [רמ"א סי' תרו, א] משום דאיכא דשמע בחשדא ולא שמע הפיוס ונשאר הש"ר [מ"ב ס"ק יא], וכן פגם משפחה משום דמזיק בזה כל הדורות הבאים²⁶ [ח"ח סוף כלל ד'].

ומידת ענוה למחול למוציא שם רע²⁷.

2. כשיש לו סיבה לכך, כגון שמכוון לטובת המבקש שיהא נכנע לבו הערל ולא ירגיל בכך [רמ"א סי' תרו, ומ"ב סק"ט]²⁸ או שמכוון לטובת עצמו שמתירא שיגיע לו היזק אם ימחול [מ"ב סק"י], אמנם באופנים אלו "נראה דצריך להסיר השנאה מלבו אחרי שבאמת ביקש ממנו מחילה" [שם].

3. כשהנפגע הוא רבו של הפוגע [נתבאר לעיל מאמר הפיוס ו, ב].

ד. מהות המחילה

א. מהות המחילה **שיפעל אצל עצמו עד שיסיר מליבו לגמרי את רגש ההקפדה על הפוגע** בו²⁹.

האופנים שאין חיוב למחול

המחילה היא בכל לב

²³ ז"ל הרמב"ם [תשובה ב, ג] "אסור לאדם שיהיה אכזרי ולא יתפייס אלא יהיה נוח לרצות וקשה לכעוס, ובשעה שמבקש ממנו החוטא למחול מוחל בלבב שלם ובנפש חפצה". עוד כתב [חובל ומזיק פ"ה הל' י] "וכל הממהר למחול הרי הוא משובח ורוח חכמים נוחה הימנו" עכ"ל. ויתירה מזו מצינו מידת חסידות למחול אף קודם לבקשת המחילה כדאיתא בעובדא דמר זוטרא במגילה כ"ח: והביאה המ"ב [סי' רל"ט, ס"ק ט] "גם ראוי למחול לכל מי שחטא כנגדו וציערו ובזכות זה האדם מאריך ימים".

²⁴ משנה ב"ק צ"ב. מנין שאם לא מחל לו שהוא אכזרי, רמב"ם [תשובה ב, ג] "אסור לאדם שיהיה אכזרי ולא יתפייס", רמ"א [סי' תר"ו ס"א] "והמוחל לא יהיה אכזרי מלמחול".

²⁵ לשון הרמב"ם [תשובה ב, ט], וכוונתו דחשיב חטא משום מידת אכזריות [כמ"ש שם בהל' י] "אסור לאדם שיהיה אכזרי ולא יתפייס" ועובר בזה על מ"ע דוהלכת בדרכיו [ר"מ דעות א, ה].

²⁶ והנה גם פגם משפחה הוא לכאוי בכלל הוצאת ש"ר והחילוק ביניהם דהוצאת ש"ר הוא ענין הנוגע רק לאיש המסוים שדבר בגנותו, משא"כ פגם משפחה הוא ענין הנוגע גם לדורות הבאים ובה "אין לו מחילה עולמית" [ירושלמי ב"ק פ"ח ה"ז], משום שגם אם ימחול על פגם ידידיה אין בידו למחול עבור דורות הבאים.

²⁷ מ"ב ס"ק י"א, ובמקור הדין ביש"ש [פ"ח דב"ק סי' ס"ג] כתב ומ"מ נראה דמידת ענוה וחסידות שיכון לכוף יצרו ולמחול במחילה גמורה אף שהדבר קשה עכ"ל.

²⁸ ופשוט שאין למהר ולהחליט שאינו מוחל משום שזה לטובתו כדי שילמד לקח. דיש לחוש שמעורב בזה רצון נקימה [מלבד מידת אכזריות], ובערוה"ש [תרו, ב] אחרי שהביא היתר זה הוסיף "אך באמת לא שכיח דבר זה" ונראית כוונתו דמאחר דחיוב המחילה הוא רק אחרי פיוס ג"פ כדין, בדרכ"כ לאחר שמפייס ג"פ כדין ומראה צערו על שפגע הדבר מספיק כדי שלא ירגיל בכך, ואף באופן שמכוון רק לטובתו ראה לקמן [הערה 38] שבתוספת יוהכ"פ וכף החיים כתבו שכוונת הרמ"א רק שא"צ להודיעו שמחל אבל בלב צריך למחול, וכן משמעות המ"ב ס"ק ט.

²⁹ ז"ל הרמב"ם [תשובה ב, ג] "אסור לאדם שיהיה אכזרי ולא יתפייס וכו' ובשעה שמבקש ממנו החוטא למחול מוחל בלב שלם ובנפש חפצה", ומוכח בראשונים [הובאו לקמן בהערה 32] שצריך למחול "בלב טוב" עד כדי שירצה שלא יענש חברו על ידו. [והנה לכאורה הוא אותו גדר דאיסור נטירה שהצריכה בו התורה שימחה הקפידה **מליבו לגמרי** כדאיתא בראשונים : ברמב"ם (דעות ז, ח) "לפיכך הקפידה תורה על הנטירה עד שימחה העוון מלבו כלל ולא יזכרנו", ובחינוך (מצוה רמ"ב) "אפילו בזכירת חטאו בלב לבד נמנענו", ובר"י (ש"ג, ל"ח) "דאין העונש בזה על הדיבור אלא על נטירת הלב". אלא דכל איסור נטירה הוא רק במקום שלא היה מעיקרא היתר להקפיד,

והגם שלעולם נשאר לאדם בזכרוננו ידיעת מעשה הפגיעה, וגם מצוי שנלווה לה צער, אין בכך כלום, שאין האדם מצווה על השכחת המציאות מזכרוננו³⁰ ואף לא על בטול הרגשת צער ממנה³¹, אלא מצווה הוא רק על הסרת רגש הקפדתו על חברו שגרם לו זאת.

ב. ההסרה הגמורה של ההקפדה צריכה לבוא לידי ביטוי ברצון ליבו שלא יענש חברו על שפגע בו³².

ג. אם המוחל מוסיף ומתפלל שלא יענש חברו הרי זה משובח שהרי מוכיח בזה שאכן מחילתו מחילה גמורה היא³³.

ולאידך גיסא כל שאינו מוכן להתפלל על הפוגע שלא יענש לאחר שהלה בקשו שיתפלל עליו, או במקום שידע שחברו כבר נענש בסיבתו [אף שלא בקשו שיתפלל] הרי מוכיח בזה שעדיין לא מחל מחילה גמורה³⁴.

תפילת הנפגע
שלא יענש הפוגע

משא"כ כאן שהיתה סיבה והיתר להקפיד על הפגיעה כל איסור ההקפדה הוא רק לאחר מעשה הפיוס וגם אז אין בה לאו אלא רק מידה רעה של אכזריות].

³⁰ שאין ביד האדם הבחירה לשכח מציאות מזכרוננו. [וכן משמעות הרמב"ם הראב"ד והמאירי (הו"ד לקמן הע' 32) שנקטו כולם לשונות של מחילה בלב שהוא מבטא ענין רגשי ולא שכלי].

³¹ תדע, דהרי אדם דרכו להצטער על כל מקרה רע שבא לו בין מידי שמים ובין מידי חברו, והרי כשבא לו צער משמים כל שאינו מבעט ביסורים אין מי שיאמר שאסור לו להצטער, כך גם כשבא לו צער מידי אדם כל שאינו מקפיד עליו אין איסור בצערו. [ומידת חסידות נשגבה היא לא להצטער ביסורים ואף לשמוח בהם].

³² כ"כ הראשונים לבאר הא דהביאה המשנה [ב"ק צב:] מקור לכך שלא יהיה אכזרי מלמחול מדכתיב "ויתפלל אברהם אל האלקים וירפא אלקים את אבימלך". ז"ל הר"י מלוניל שם "אע"פ שהוא נותן לו אינו נמחל לו עד שיבקש ממנו, כלומר שימחול לו בלב טוב שלא יתבעו עלבונם מן השמים כמו שמצינו שאמר השם לאבימלך שלא ימלט מדין שמים עד שיתפלל אברהם בשבילו שכל כך ימחול לו בלב טוב שיתפלל עליו שלא יענישו בשבילו וכו' ואם לא רצה למחול לו מחמת דין שמים נקרא אכזרי שאינו חושש על עונש חברו", וכ"כ המאירי [שם] "שתבקש ממנו עד שימחול לך בלב טוב כל כך שיהא מתפלל בעדך". וכע"ז כתב הראב"ד [הו"ד בשטמ"ק בב"ק שם] "אינו יוצא ידי שמים עד שיפייס את חברו והוא יבקש עליו רחמים", וכן נראית כוונת הריטב"א [ר"ה יז' ד"ה אמר רבא] שבאר דהמחילה היא "מחילת שמים" והיינו על עונשי שמים שאמורים לבא על הפוגע, וכ"כ בספר יחוסית תנאים ואמוראים [לרבנו יהודה ברבי קלונימוס משפירא רבו של הרוקח] בביאור הגמ' מגילה כח ע"א "מר זוטרא בריה דר"נ כי הוה סליק לפוריא אמר שרי ליה ומחיל ליה לכל מאן דצערן פי' מבקש רחמים שלא יענש שום אדם על ידו אם סרח עליו".

וכ"כ הסמ"ע חו"מ סי' תכב ס"ק ב בביאור מקור הדין "ונראה דהלימוד משם הוא דאם רצה הש"י למחול לו היה מוחל לו בלא תפילת אברהם אלא למדונו שצריך לפייסו עד שימחול במחילה גמורה ואז יתפלל בעדו". ולהאמור מתבאר הנוסח המקובל בסדר קרי"ש שעל המיטה [שהוא ע"פ האריז"ל] וכן בתפילה זכה [לבעל החיי אדם] "הריני מוחל לכל אדם וכו' ולא יענש שום אדם בסיבתי" שהסיפא דלא יענש אינה בקשה בעלמא אלא היא פירוש למחילה דהרישא.

³³ ראה הערה קודמת ודברי הרש"ש סוף הע' הבאה. ומ"מ נראה דתפילה זו אינה חיוב מן הדין מדלא הביאור הר"מ והפוסקים להלכה [וראה עוד מש"כ בהע' הבאה].

³⁴ הנה מצינו בכמה מקומות בקראי שהנפגע צריך להתפלל עבור הפוגע: א. בקרא דאברהם ואבימלך [בראשית כ, שם] השי"ת אמר לאבימלך "ויתפלל בעדך וחיה" [פס' ז'] והיינו שמלבד השבת שרה נצרך לפייס את אברהם עד כדי שאברהם יתפלל בעדו להסיר ממנו העונש וחזינן שעל מנת שיסור העונש נצרכה עוד תפילת הנפגע.

ב. במדבר [כא,ה] וידבר העם באלוקים ובמשה וגו' ואח"כ וישלח ה' בעם את הנחשים וגו' ויבא העם אל משה ויאמרו חטאנו כי דברנו בה' ובך התפלל אל ה' ויסר מעלינו את הנחש ויתפלל משה בעד העם, וכתב רש"י [ומקורו מתנחומא יט] "ויתפלל משה, מכאן למי שמבקשים ממנו מחילה שלא יהא אכזרי מלמחול" ומשמע שאם משה לא היה מתפלל היה חסר במחילה.

ג. בשמואל [א,יב,יז] כשעמ"י בקשו משמואל להמליך עליהם מלך היה בזה זלזול בשמואל [כמש"כ רש"י שם] וכאשר שמואל הוכיחם על כך והם הכירו שהם חטאו לו ובקשו ממנו שיתפלל עליהם שלא יענשו משמים השיב להם שמואל [שם, יג] "גם אנכי חלילה לי מחטא לה' מחדל להתפלל בעדכם וגו' ", ואיתא במדבר רבה [פרשה יט, כג] וז"ל ומנין שאם סרח אדם לחבירו וא"ל חטאתי שנקרא חוטא אם אינו מוחל לו שנא' גם אנכי חלילה לי מחטא

ד. המוחל לחבירו בפיו אך בלבו אינו מפויס ועדיין מרגיש קפידא על הפוגע אין מחילתו מחילה³⁵. ומשום כך לא יאמר אדם לחבירו שמוחל לו כאשר עדיין מקפיד עליו³⁶.

לה' מחדול להתפלל בעדכם אימתי כשבאו ואמרו חטאנו עכ"ל ומשמע שאם לא היה מתפלל בעדם היה חשיב שאינו מוחל.

ד. וכן מצינו בשמואל [ב, כא] שהיה רעב שלוש שנים על אשר הכרית שאול את מקור פרנסת הגבעונים ובא דוד לפייסם ואמר להם "מה אעשה לכם ובמה אכפר וברכו את נחלת ה' ופרש"י התפללו עליהם, ומשמע שלא מספיק במה שיכפר ויפייס אותם אלא אף צריך שהם הנפגעים יתפללו בעד הפוגעים - עמ"י כדי שהארץ תתן יבולה.

ומאידך יש לעיין, דבבבא [בראשית נ, יז] בפיוס אחי יוסף שממנו ילפינן ביומא פז את דין חזרת הפיוס וכן את אופן הפיוס [ראה ב"ח סי' תרו ס"ק א'] לא הוזכר שבקשו מיוסף שיתפלל עליהם, וכן בגמ' הובאו כמה מעשים של פיוס ובקשת מחילה ולא הוזכר בהם שהנפגע התפלל עבור הפוגע [ראה ברכות כח בעובדא דר"ג ור' יהושע, ובתענית כ בעובדא דראב"ש, ובנדרים נה בעובדא דרבה ורב יוסף, ועוד], וכן בכל הסוגיא ביומא פז: העוסקת בדיני פיוס ומחילה לא הוזכר שהנפגע צריך להתפלל עבור הפוגע, וכן הר"מ והשו"ע וכל הפוסקים לא כתבו דבר זה.

ונראה דעיקר המחילה היא רק הסרת הקפידה מהלב לגמרי עד כדי שירצה שחבירו לא יענש ואין התפילה על כך ממהות המחילה, ומה שמצינו במעשים דלעיל שצריך להתפלל נראה שהוא משום שהפוגע כבר היה סובל ועומד בעונש שמים על הפגיעה [כמו שהיה באבימלך שהקב"ה עצר בעד כל רחם לבית אבימלך, ובנחשים השרפים שכבר נשכו בעם, ובפיוס הגבעונים שהיה רעב בארץ מחמת הפגיעה בהם], שבזה אם הנפגע אינו מבקש להסיר העונש מהפוגע הוא מראה שאינו חושש על צערו ועונשו ומראה שנח לו במה שחברו נענש בעבורו והוא חסרון במחילה. ומה שמצינו בשמואל שהתפלל בעדם אע"פ ששם עדיין לא נענשו, אפשר דכיון שהקב"ה הוריד מטר בימות הקיץ וישראל פחדו מזה הויא כמו שכבר נענשו, ויותר נראה דכיון שעמ"י בקשו משמואל שיתפלל בעדם, אם לא היה מסכים להתפלל היה מראה בזה שאינו מוחל להם בלב שלם.

וז"ל היש"ש [יבמות פ"ח סי' כז] על מעשה דוד והגבעונים "משמע אע"פ שנתפייס הנלקה מ"מ אין הקב"ה מכפר כ"כ אלא שיתפלל המוחל עצמו עליו, ועל כן ראוי מי שמדקדק בדבר ויראת השם על פניו ועשה בין אדם לחבירו ומפייסו, יבקש ממנו שיתפלל עליו, והמוחל גופו מצוה רבה שיעשה לו רצונו, וכן מצינו נמי באברהם ויתפלל אברהם על אבימלך".

³⁵ כן נראה פשוט שאחרי שמהות המחילה היא בלב [וכדנתבאר בראשונים לעיל הע' 29, 32] אין הדיבור לחוד מהני, וכן פשוט מתני' יומא פה: אין יוה"כ מכפר עד שירצה את חבירו, שכל שחבירו אינו מפויס אינו מתכפר, וכן משמע באחרונים, בסמ"ע [חו"מ סי' תכב ס"ק ב] שכתב לבאר ראיית המשנה בב"ק צב. מהמעשה דאבימלך שצריך לבקש מחילה וז"ל "ונראה דהלימוד משם דאם היה הש"י רוצה למחול לו היה מוחל לו בלא תפילת אברהם, אלא למדונו **שצריך לפייסו עד שימחול לו במחילה גמורה** ואז יתפלל בעדו". וכן משמע ביש"ש [בב"ק פ"ח סי' סג] גבי הוצאת ש"ר שאין לו מחילה עולמית "ומ"מ מידת ענוה וחסידות שיכוון לכופ את יצרו ולמחול במחילה **גמורה** אף שהדבר קשה", וכן משמע מלשון צוואת בעל החיי אדם [סעיף כ', נדפס בספר בית אברהם] שכתב "ואם ח"ו נכשל באיזה דבר לא יניח עד שיבקש ממנו מחילה ולא די בבקשת המחילה רק עד שיכיר שמחל לו **בלב שלם** כמבואר בהלכות יוה"כ פ". ובספר אורות אלים [לבעל הפלא יועץ] כתב "הן עתה כל העם אומרים קודם שכיבה הריני מוחל וסולח וכו' אבל מה בצע כשאין פיו ולבו שוים וכו' [וכע"ז] כתב בספרו פלא יועץ ערך תשובה שכל שהקפידא במקומה עומדת אי"ז מהני]. ובספר חוט שני [ר"ה ויוה"כ פ' עמ' ק'] כתב בשם החזו"א "אמר מרן החזו"א דיסוד ושורש המחילה שצריך לקבל ממי שחטא כנגדו הוא בלב דהיינו שימחה את הקפידא מלבו, והחזו"א היה מבטל את דברי האומר שאם מוחל בפה ובלבו אין מוחל הויא דברים שבלב, דזה אינו דלא שייך דברים שבלב בענינים שעיקרם הוא בלב". [וכבר יסד כן הרע"א בשו"ת סי' כ"ג ד"ה מ"ש מעכ"ת, שבענינים התלויים בלב אין אומרים דברים שבלב אינו דברים, עיי"ש]. ועוד כתב [חו"ש, שם] "דהקוראים מתוך מחזור תפילה זכה ובתוך הדברים אומר שם שמוחל לכל אדם אין בזה שום מעשה מחילה וכו' אמנם אם הוא מתעורר באמת למחול וזוכר מה שציערוהו ובכל זאת מוחל בלב שלם שפיר מהני". וכן נקט בשו"ת אגרות משה [אהע"ז ח"ד סי' מז, ב], וכן הוא בשו"ת אור לציון [ח"ב עמ' קנ] שכל שאינו מעביר מלבו לגמרי אי"ז נחשב מחילה. וכן מובא בספר תורת האדם לאדם [עמ' 35-36] הו"ד באשרי האיש] בשם הגרי"ש אלישיב זצ"ל, וכ"כ בשו"ת אז נדברו ח"ה סי' סח, ועוד. [וראה במילואים ב' אות ג' שיש מקצת הסוברים שמהני מחילת פה לחוד ומה שיש להק' על דבריהם].

³⁶ באורות אלים [הנ"ל בהערה הקודמת] כתב על אלו שאומרים הריני מוחל וסולח ואין פיהם ולבם שוים "וחוששני להם מחטאת" [ר"ל דהוי חטא], ובאור לציון [הנ"ל] "דאין לומר הריני מוחל וסולח אם עדיין יש לו טינה בלבו דהרי כתוב דובר שקרים לא יכון לנגד עיני ואיך ידבר שקר לפני הקב"ה", ובספר עלי שור [ח"ב עמ' רמא] כתב "מי שלא עקר מלבו לגמרי את הקפידא והטינא אסור לומר לו בפה "מחול לך מחול לך" כי זוהי גניבת דעת, ואם מישוהא מבקש מחילה בעיוה"כ"פ ומוחלים לו בפה אך לא בלב גוזלים לו את כפרת יוה"כ"פ שלו וכו' כי הוא סומך על מחילתו אך מחילתו אינה מחילה והריצוי אינה ריצוי ויוה"כ"פ אינו מכפר", וממשיך שם בעובדא מהגר"א לופיאן זצ"ל שנמנע מלמחול בפיו עד שלמד מוסר הרבה משך שבועיים והצליח למחול בלב שלם, עיי"ש. [ומש"כ בכוכבי אור (בנתיבות אור ד"ה הנה בש"ס) עצה למדת הקפדנות מהגר"י זצ"ל שאם יחטא לו איש ימחול לו תכף בפה מלא ואם אח"כ יהיה לו בלבו עליו יחשוב שהוא עוון גדול שהוא מקפיד על חטא חבירו שכבר מחל לו, ולכאורה דבריו אלו אינם כהנ"ל - אמנם אפשר שכוונתו רק שבשעה שימחל בפיו יתחזק להסיר הקפידה מלבו וימחל ממש בלבו ודבר זה יועיל למנעו מלשוב ולהקפיד עליו כמש"כ שם "ואם אח"כ יהיה בלבו עליו", ואאת"ל דס"ל דמהני

ה. למבואר שמהות המחילה היא הסרת רגש ההקפדה מהלב, כל שמחל בלבו כנ"ל אף מבלי שאמר זאת בפיו היא מחילה ומתכפר בה הפוגע³⁷ ומ"מ נראה שלאחר שהפוגע בקשו שימחול ומחל לו, צריך עוד לגלותו שמחל כדי שהפוגע ידע זאת, שאם אינו עושה כן הרי גם זה בכלל מידת אכזריות³⁸. וראה הערה³⁹.

ה. עבודת המוחל

א. **הדרך** להביא עצמו למחול היא ע"י התבוננות בחרטת מבקש המחילה וצער על שפגע, שטבע האדם שהתבוננות זו מעוררת רחמיו ומעבירה קפידתו, וככל שיותר יתבונן בכך כך ירגיש זאת ויקבל ליבו יותר את הפיוס ויהיה מוכן אל המחילה⁴⁰.
ב. ואם מרגיש שעדיין לא השתחרר ליבו מלהקפיד יוסיף מחשבה שבמידה שאדם מודד לאחרים כך ימדדו לו ואם הוא לא ימחול גם משמיים לא ימחלו לו⁴¹, וכן יחשוב שכל שחברו נענש על ידו אינו נכנס למחיצתו של הקב"ה⁴², וכן שהמונע עצמו מלמחול אין

מחילת פה לחוד [ודלא ככל הפו' המובאים בהע' הקודמת], מ"מ עצה זו מועלת רק למי שמוחו שליט על ליבו שכשיחשוב שזה עוון גדול לחזור ולהקפיד אחרי המחילה שבפיו הוא אכן יסיר כל קפידא מלבו ויהיה שמור מלשוב ולהקפיד, אבל מי שאינו בדרגה זו הרי אדרבה אם ימחול בפיו קודם שנתפייס יגרום לעצמו רעה כל אימת שישוב להקפיד על חבירו.

³⁷ כן נראה פשוט אחרי שמהות המחילה היא בלב א"צ תוספת דיבור או מעשה, וכן משמע מסתימת הראשונים והשו"ע שלא הזכירו שעל המוחל להוציא המחילה בפיו, וכן משמעות הגמ' נדרים נה' דרב יוסף הקפיד על רבא ובא רבא לפייסו בעיוכ"פ ומזג לר' יוסף את הכוס כדי לפייסו דמשמע שלא היתה שם מחילה בפה, ורבא הסתפק בכך שהבין שרב יוסף נתפייס.

וכן מוכח ביוסף אומץ [הזכירו הב"ח באהע"ז סי' קנה סוף אות ז' בתואר הרב הגדול] סי' תתקסט "מנהג העולם שהולכים לאוהביהם בעיוכ"פ לבקש מחילה ועל הרוב **אינו לצורך** כי לא חטא להם ואף אם במשגה חטא להם הלא על כל פשעים תכסה אהבתם **ובודאי כבר סרה קנאתם ושנאתם מעליהם** ולא מן השם הוא זה" והיינו שאחרי שבודאי סרה מלבם הקפידא ומוחלים בלבם כבר הושלמה מחילתם. וכ"כ להדיא בספר תוספת יוהכ"פ [יומא פז: ד"ה רב שאני] שכל שמחל בלב שלם אע"ג שלא מחל בפיו הוא מחילה וזוכה למעלת המעביר על מדותיו [וציין אליו הגרע"א בגליון השו"ע או"ח סי' תרו], וכן נקט בשו"ת חיים ביד [לגר"ח פאלגיי סי' נז] דמסברא ודאי שמחילה בלב מהני ובאר "ואפי' לסוברים דמחילה בלב לא מהני זהו דווקא להפקיע שעבוד ממון בדבר שכבר הוא זכותם משא"כ בדבר הנוגע לכבוד [שבשיש אדם לחבירו וכיוצא] כל שבלבו גמר למחול הרי הוא מחול". [ומה שהצריך שם עוד מחילה בפה הוא רק לחומרא לצ"ח דעת הרבינו בחי].

³⁸ כן נראה דהרי משאיר את חברו בהרגשה רעה שלא נמחל לו ונמצא שנשאר הפוגע מרוחק ומוקפד למרות פיוסו. והרמ"א סי' תר"ו ס"א כתב "והמוחל לא יהיה אכזרי מלמחול אם לא שמכוון לטובת המבקש מחילה" ובספר תוספת יוה"כ [יומא פז: ציין לו הגרע"א בגליון הש"ס] כתב דמקור דברי הרמ"א הוא מהעובדא דרבי חנינא לא קבל פיוס מרב תליסר מעלי יומי דכיפורי, דבאמת בלבו מחל ר"ח לרב והוא מחילה [ואף כתב דזוכה בה לשכר שמעבירין לו על כל פשעיו] ורק "לטובת רב לא פרסם לו המחילה", ולדבריו נמצא דמש"כ הרמ"א "לא יהיה אכזרי מלמחול" היינו שלא יהיה אכזרי מלהודיעו שמחל אם לא שמכוון לטובת המבקש [וכן פירש להדיא כה"ח אות ט'], ואפשר דכן היא גם כוונת המ"ב ס"ק ט.

³⁹ הנה מצד הטעם שהפוגע יהיה יודע שמחל לו א"צ שישמע זאת דווקא מפי המוחל אלא כל שיבין מהתנהגותו שאכן מחל לו סגי בהכי [וכעובדא דרב יוסף ורבא נדרים נה']. אכן לפי מה שכתבו רש"י בשו"ת סי' רמ"ה ורבינו בחיי לדעת הגר"ח פאלגיי [הו"ד במילואים סי' ב', עיי"ש] שמחילה צריכה גם דבור פה יש עדיפות שהמוחל ישמיע לו זאת בפיו [או יעשה מעשה המורה בעליל על מחילה].

⁴⁰ עוד סיוע אל המחילה היא להשיב אל ליבו את אשר כתב החינוך בשרש איסור הנקימה שכל הקורה לאדם הוא מהשי"ת "על כן כשיצטערהו או יכאיבהו אדם ידע בנפשו כי עוונותיו גרמו והשי"ת גזר עליו בכך".

⁴¹ מהר"ל הל' ליל יום הכפורים "וידע האדם אם הוא אכזר מלמחול גם הקב"ה אינו מוחל לו וכו'".

⁴² שבת קמט: ב"ב כב. תוס ד"ה אנא ענישתיה, והגם שבגמ' שבת הנ"ל מייירי כשעשה פעולה להביא את העונש, מ"מ בתוס' הנ"ל נראה שאף כשהנפגע אינו פועל מאומה כדי שיענש הפוגע אלא רק מקפיד בליבו וניחא ליה בעונשו הוי בכלל כל שחברו נענש על ידו.

תפילתו נשמעת⁴³, וא"כ מה ירויח בכל קפידתו, ומאידך המוחל זוכה להנהגת מחילה וכפי איכות מחילתו ותשובתו כך ימחלו לו⁴⁴.

ג. עוד סיוע גדול להגיע לשלמות המחילה יקבל ע"י שיתפלל על טובתו של המבקש, שאחרי שהרצון בטובתו של זה שפגע בו הוא ממש הפכי לרגש ההקפדה עליו הרי שההתעסקות במחשבה על טובתו והתפילה על כך טבעם לבער את ההקפדה⁴⁵.

ד. כשמרגיש הנפגע שאין לו שום קושי להתפלל על המבקש שלא יאונה לו כל רע מחמת פגיעתו בו ידע כי מחילתו שלימה בודאי⁴⁶.

וכן כשיראה עצמו כמי שלעולם לא יזכיר לחברו את הפגיעה [וזאת לא משום שיעצור עצמו אלא רק משום שכבר לא מרגיש שום צורך לכך] הרי זה לו לאות כי אכן מחל.

⁴³ א"ר סי' תר"ו ס"ק א' בשם המקובלים, מטה אפרים [שם, ס"ד].

⁴⁴ וז"ל המ"ב סי' תר"ו בשעה"צ ס"ק ח' "וצריך למחול לחברו אפילו אם עוות כנגדו במזיד ובמרד ואז מוחלים לו ג"כ אפילו על המזידות כמ"ש בגמ' למי נושא עוון למי שעובר על פשע".

ונתחדש כאן בדבריו שאף לאחר הפיוס שאז מחויב למחול איכא להבטחת חז"ל זו [ועי' רש"י ר"ה י"ז. ושע"ת ש"א אות כ"ח ושמיה"ל שער התבונה פ"ח שמשמע מדבריהם דמיירי במי שאף מבלי שום פיוס אינו מקפיד].

⁴⁵ והראוני שכבר כתב כע"ז הח"ח בקונטרס אהבת ישראל סופ"ד.

⁴⁶ שהרי טבע הנפגע שבשעת קפידתו מסכים לענשו של הפוגע בו, ורק במחילתו האמיתית ישוב רצונו להעברת העונש ממנו. ראה מש"כ הראשונים והסמ"ע [הו"ד לעיל הע' 32] שצריך הפוגע לפייסו עד שימחול לו במחילה גמורה ואז יתפלל בעדו, ומשמע שהתפילה בעדו היא בעקבות מחילה גמורה והוא ראייה לה.

מילואים

א. בענין מחלוקת הגרי"ס והח"ח

בקשת מחילה כשאין הנפגע יודע מהפגיעה

הקושיות בדעת
הח"ח

א. כתב הח"ח [הל' לשה"ר כלל ד סיי"ב] "ואם עבר וסיפר לשה"ר על חברו וכו' וחברו נתגנה עיי'ז בעיני השומעים וכו' צריך לבקש מחילה מחבירו על זה וכו' ואפילו אם חברו אינו יודע עדיין כלל מזה צריך לגלות לו מה שעשה נגדו שלא כדין ולבקש ממנו מחילה על זה", וידוע שהגרי"ס זצ"ל נחלק עליו בדין זה משום דאיך אפשר להתיר לצער חברו בגילוי הפגיעה בשביל שרוצה לעשות תשובה. ובמכתב תלמיד הח"ח להג"ר אריה ליב בן הח"ח כתב¹ ששמע מפי הח"ח שהשיב לגרי"ס שדין זה לקח מרבינו יונה [ש"ג, רז] שכתב "אם ישוב בעל הלשון בתשובה, צריך לבקש מחילה לאשר מוצק לו מזעם לשונו וכו' והם לא ידעו כי הדיח עליהם הרעה, יתבייש להודיעם ולגלות אזנם על אשר גמלם רעה", ומבואר שמן הדין צריך להודיעם שסיפר עליהם לשה"ר כדי לבקש מהם מחילה אע"פ שיגרם להם צער מכך² [והביאו הח"ח בבמ"ח שם ס"ק מח]. והנה במכתב הנ"ל לא כתב שהגרי"ס השיב לח"ח על ראייתו מהר"י ומשמע שלא נחלק עליו בהבנת פשטות דברי הר"י³, רק מיאן בדין זה מכח הסברא הנ"ל. ובעקבות הגרי"ס מכח סברא זו נקטו רבים

¹ וז"ל [ספר שיחות הח"ח, נדפס בכל כתבי הח"ח, בקבוצת השיחות שקיבל בן הח"ח מתלמיד אביו, רבי אברהם אבא קוסובסקי] "אכתוב לכת"ר מה ששמעתי מפיו הקדוש בעת שהביא את הספר ח"ח לפני גאון ישראל וקדושו מרן ר"י סלנטר זצוק"ל וקבל ממנו את הספר לעיין בו ואח"כ כאשר בא לפניו אמר לו שיש לו קושיא עצומה על דין אחד בספרו הלכות איסורי לשה"ר [כלל ד' סעיף יב] שאפילו אם חברו אינו יודע עדיין כלל מזה צריך לגלות לו מה שעשה נגדו שלא כדין ולבקש ממנו מחילה עיי'ז כיון שהוא יודע שעל ידו נסבב לו דבר זה, והקשה הלא חברו לא ידע עד הנה מאומה וכאשר יספר לו יגרם לו צער, ומה חברו אשם אם הוא חפץ לעשות תשובה, לגרום צער לחבירו. וענה אותו: הלא דין זה לקחתי משערי תשובה לרבינו יונה עכ"ל. וראה בספר הזכרון קדוש ישראל על הגרי"ס [עמ' רכה-רכז] מקורות נוספים על מחלוקתם [אכן זהו המקור הראשון לכולם, היחידי שהוא כלי ראשון להח"ח].

² הנה בספר נתיבות חיים על הח"ח, רצה להעמיד דברי הר"י באופן דכבר יודע הנפגע מצער הפגיעה ורק אינו יודע את זהות הפוגע שבו אינה מצערו בגילוי, והדבר מוקשה דהר"י בבארו את הקושי לשוב על עוון לה"ר כתב שבעל הלשון "יתבייש להודיעם ולגלות אזנם על אשר גמלם רעה" ומשמע דזה הוי פשיטא ליה דצריך הוא להודיעם ולא בא כלל לחדש דבר זה ואין משמע כלל לחלק חילוקים ולהעמיד סתימת דבריו באופן מסוים מאוד הזה [ואף זאת דווקא באופן שגילוי דבר זה לא יהיה מאחד מקרוביו או רעיו שאז גם בזה יוסיף לו צער], ובפרט דהרי הר"י בא לבאר מדוע תשובת בעל הלשון קשה ואחרי דכבר נחית לאופן שצריך לגלות אוזן הנפגע, טפי הל"ל דכשאנו יודע כלל מהפגיעה [אופן המצוי לא פחות] לא יוכל בעל הלשון כלל לשוב בתשובה משום דאיכא איסור לגלותו. וראה עוד הערה הבאה.

³ וכן משמע בדברי רבי מאיר קרליץ זצ"ל [שהיה ממקורבי הח"ח] שנדפסו בקדוש ישראל [הנ"ל בהערה הקודמת], וכן מובא שם מרבי בן ציון ברוך ששמע מרבי ישראל יעקב לובצינסקי [משגיח ישיבת ברנוביץ] שבכיס הטלית של הגרי"ס זצ"ל היה מונח ספר מסילת ישרים וספר חפץ חיים ואמר [הגרי"ס] שאין [לו] על הח"ח שום השגה רק על הרבינו יונה, שכתב שבבקשת מחילה על לשה"ר [צריך] לספר לו מה שדיבר עליו והרי בזה יגרם עוד הקפדה יתירא", ומדבריו מבואר שהגרי"ס הסכים שאכן כך דעת הר"י.

להלכה בדין זה דלא כהח"ח⁴, ויש שהורו שיבקש מחילה מחבירו באופן כללי⁵, וראה הערה⁶.

ב. וצריך להבין מהי סברת הר"י והח"ח שהתירו לגלות את הפגיעה ע"מ לבקש מחילה למרות שיגרם צער לחבירו.

עוד העירו⁷ על פסק הח"ח ממש"כ במ"ב סי' תר"ו ס"ק ג' "ובשעת בקשת מחילה צריך לפרט מה שחטא לחבירו אם לא כשיודע שחבירו יתבייש מזה כשיפרט החטא אזי לא יפרט אותו" [ומקור דין זה מדברי המגן אברהם], דנראה מזה לכאורה דס"ל כהגרי"ס שבמקום שחבירו יצטער מכך לא יפרט. [וביותר יקשה דהרי הח"ח בבאר מים חיים שם מפנה לעיין בפרטי דיני הפיוס באו"ח סי' תר"ו ושם איתא להדיא דין זה במג"א ובשאר אחרונים שהעתיקוהו]⁸.

ג. ובביאור הדבר נראה דהנה יש לעמוד על תחילת לשונות המ"א והמ"ב הנ"ל "בשעת בקשת מחילה צריך לפרט וכו'" דמשמע שאף כשאנו מפרט מה שחטא לחבירו כדי שלא

ישוב הסתירה
בדעת הח"ח

⁴ כן הובא בשם הגרי"ש אלישיב זצ"ל [באשרי האיש או"ח ח"ג פ"כ אות ח] "מי שסיפר לשה"ר על חבירו ואין חבירו יודע מזה ועכשיו רוצה לבקש מחילתו אך יצטער הלה בשמעו על כך, הדין הוא שלא יגלה מה שדיבר עליו אבל צריך לבקש מחילתו על שדיבר עליו" [ואמנם ראה לקמן הערה 15 מהגר"י זילברשטיין שליט"א בשם הגרי"ש שמועה הפוכה], וכ"כ בהליכות שלמה [עשיית פ"ג, ס"ה ה"ו] "מי שסיפר לשה"ר על חבירו ואין חבירו יודע מזה, ואם יגלה לו הדבר כדי לבקש מחילתו יצטער הלה בשמעו על כך לא יגלה לו את הדבר", וכ"כ בחוט שני [הל' יוהכ"פ עמ' קו].

⁵ באשרי האיש [הנ"ל בהערה הקודמת] כתב "שלא יגלה מה שדיבר עליו אבל צריך לבקש מחילתו על שדיבר עליו" ונראה דאין כוונתו שיבקש מחילה באופן שיאמר לו שדיבר עליו מבלי לגלות מה שדיבר עליו, דבאופן זה הרי יגרום לו צער על הפגיעה [ועוד נוסף בזה צער התהייה והדאגה על שאינו יודע גודל הפגיעה שפגע בו], אלא כוונתו שיבקש ממנו מחילה בסתמא אם פגע בו. וכן הביא במועדים וזמנים [ח"א סי' נד] ששמע מהגר"א דסלר זצ"ל שדעת הגרי"ס שכה"ג ראוי לבקש בסתם "שאם פגע מבקש על הכל סליחה", וכ"כ בדרך שיחה [ח"א עמ' תרכג] שיבקש מחילה בסתם ולא יפרט מה היה.

⁶ ויש לדון בדבריהם איזה תועלת לכפרה יש בבקשת מחילה בסתמא, דמסתבר שאם המוחל אינו יודע מהפגיעה ואינו יודע על מה הוא מוחל לא חשיב מחילה [דבשלמא על פגיעות קלות המצויות כעקיפת תור, גזל שינה וכיוצא] שיש אומדנא שאם היה יודע מהן היה מוכן למחול, אפשר שעליהן בקשת מחילה בסתמא מהני, דהנפגע יהיב דעתיה שיתכן שפגע בו באיזה פגיעה קלה ועל דעת זה מוחל, אבל פגיעות קשות שאין אומדנא שימחול בלי פיוס מנלן שתועיל בקשת מחילה סתמית], וכן מוכח ברבינו יונה והח"ח שנקטו שאין אפשרות להשיג מחילה מבלי שיוודע לו את הפגיעה והיינו דלא מהני מה שיבקש ממנו מחילה בסתמא אם פגע בו, וגם הגרי"ס עצמו שחלק על הח"ח בדין משמע במקורות הנ"ל דס"ל בדבר זה כהח"ח שא"א להשיג מחילה וכפרה מבלי שיוודע לנפגע את מהות הפגיעה, וכל טענתו היתה רק איך אפשר להתיר לפוגע לצער את חבירו בעבור רצונו לעשות תשובה ולהתכפר, וכן כתב בהליכות שלמה [עשיית פ"ג סעיף ה'] "בקשת מחילה באופן כללי שמבקש מחברו מחילה על כל מה שחטא לו מועילה לפגיעה קלה בלבד", וכ"כ בחוט שני הנ"ל שבאופן שאינו מגלה את הפגיעה "עוון לשה"ר ישאר בידו ללא מחילה". [וראה עוד במחשבת מוסר אלול עמ' מ' מעשה רב מהאור יחזקאל זצוק"ל בזה].

וחכ"א כתב לנו דמ"מ יש תועלת במקצת בבקשת מחילה בסתמא אף על פגיעות גדולות, שהגם שאין הנפגע מוחל עי"ז מ"מ גורם בזה קצת התערבות אהבה למפייס ורצון שלא יענש וזה מיקל במקצת את עבירת הפגיעה וענשה. וצא ובדוק שאם לאחר זמן תתגלה הפגיעה ויזכר אז שכבר בקש ממנו מחילה באופן כללי או אז מידת הקפידא עליו לא תהיה בשעור כזה כמו אם התעלם לגמרי ולא פייסו [ולמלמד זכות עליו שלא פירט לו הפגיעה מגודל הבושה הכרוכה בזה].

⁷ כן העירו בחוט שני [הל' יוהכ"פ עמ' קו] ובהערות בספר הליכות שלמה [שם הע' 24] ובספר נתיבות חיים על הח"ח [שם].

⁸ ובהערות בספר הליכות שלמה הציעו לתרץ בחילוק בין צער לבושת, שהמ"ב דבר באופן שיגרם לו מכך ממש בושת שבזה עליו להמנע מגילוי החטא ואילו הח"ח דבר באופן שיגרם לו רק צער בעלמא שבזה יש לו לגלות. ובחוט שני העמיד את דברי הח"ח באופן שאף אין בו גרמת צער. והדברים מוקשים אחרי שהח"ח סתם הדין שיש לגלות החטא וקשה מאוד להעמיד בסתימתו שדבר רק באפנים שאין בהם בושת [ואצ"ל שאין בהם אפילו צער], וביותר אחרי שפירש להדיא בדבריו שחבירו "נתגנה" [וכ"כ בממ"ח ס"ק מח "שיגנה אותו"] ובגילוי גנאי איכא בושת [ואצ"ל צער].

יתבייש מ"מ יש כאן בקשת מחילה, בקשה האמורה לזכות את הפוגע במחילה, ולכאורה אינו מובן איך יתכן שאדם ימחל על פגיעה שאינו יודע כלל מה היא? ובפרט בפגיעה שיש בפירוטה משום בושט לנפגע שבד"כ היא פגיעה קשה והרי ככל שהפגיעה יותר גדולה כך קשה יותר לאדם למחול, ואפילו אחרי פיוס מצוי הקושי.

והנראה לומר בזה, שדברי הפוסקים נסובים על מקרה **שכבר ידועה הפגיעה לנפגע**, וכשהפוגע מבקש מחילתו אף מבלי לפרט יודע הנפגע על מה הוא מתבקש למחול ועל זה כתבו דמ"מ צריך לכתחילה לפרטה בשעת בקשת המחילה משום מעלה במצות הפיוס [שע"י? החוטא יותר מכניע עצמו לפני הנפגע], אך ודאי אין זה מעכב כלל. וממילא פשוט שאם חבירו יתבייש מכך אין לו לפרט דמהיכי תיתי שיהא מותר לצער את חבירו בשביל מעלה במצוה⁹.

ד. ובאמת כבר בב"ח [שם] [שהוא מקורו של המ"א לעצם דין פירוט החטא לחבירו] מוכח דאיירי בחטא שכבר ידוע לחבירו.

דהנה הב"ח הביא דברי מהר"ש שצריך לפרט החטא לחבירו וכתב הב"ח דכן עיקר דכמו דצריך לפרט החטא בוידויו לפני המקום ה"ה נמי בוידויו לפני חבירו דאין לחלק בין עבירות שבינו לבין המקום לבינו ובין חבירו, עכתו"ד.

והנה בחטא שאינו ידוע לנפגע פשיטא דצריך להודיעו דהרי בלי זה אי אפשר להשיג מחילתו, וא"צ לטעם שהוא כמו בין אדם למקום¹⁰, אלא ודאי איירי בחטא שכבר ידוע לנפגע ועל זה כתב דמ"מ צריך לפרט דומיא דפירוט החטא בוידויו לפני המקום [דגם שם החטא הרי ידוע לקב"ה]¹¹.

והראונו שכן הבין המקור חיים [לבעל החוות יאיר] בדברי הב"ח דכתב שם וז"ל "הב"ח [כתב] צריך לפרש סרחונו כסי' תר"ז ולא נהירא כמ"ש בעצמו ונ"ל דעכ"פ כשסרח הן בדבור הן במעשה **וחבירו לא ידע** צריך להודיעו ולבקש [מחילה] וכו' " עכ"ל, ומשמע להדיא שהבין בפשיטות דהב"ח איירי בחטא הידוע לחברו.

ה. נמצא דהח"ח והמ"ב דברו כ"א בענין אחר ואין מקום כלל להקשות מזל"ז. הח"ח איירי באופן שחבירו "**אינו יודע כלל מזה**", דצריך לגלות לו מה שעשה נגדו שלא כדין וכו', ומשום דבזה א"א להשיג מחילתו מבלי שידע על מה הוא מתבקש למחול [ובעצם סברת ההיתר לצער יעוין לקמן], ואילו המ"ב איירי במקום **שחבירו יודע מה**

⁹ ונראה דבזה מדוקדק היטב לשון רבינו המשנה ברורה. דהנה דברי המ"ב הנ"ל הם ממש תוכן דברי המ"א שכתב "וני"ל דאם חבירו מתבייש בזה לא יפרט אותו" [והמ"ב העתיקו בהשמטת תיבת "וני"ל]. והמ"ב לא ציין מקורו וצל"ד אמאי. ולהאמור [דאיירי בפגיעה הידועה לנפגע] נראה דהמ"ב החשיב דין זה כמילתא דפשיטא שא"צ לו מקור. דאף אם המ"א לא היה אומרו- היה אומרו הוא מדנפשיה כדבר פשוט. [ומה שהמ"א כתב הלשון "וני"ל" אפשר דבא רק לציין דדבר זה אין מקורו מהב"ח כתחילת דיבורו אלא מדברי עצמו, ולא בא לומר שיש בזה איזה דבר חידוש שצריך להאמר בלשון של נ"ל].

¹⁰ ובפרט שפירוט החטא בבין אדם למקום אינו דין מוסכם [דלהב"י ועוד א"צ לפרט מן הדין] ואילו בבין אדם לחברו הוא דין פשוט [וכדלעיל הע' 6 שא"א למחילה בלעדי הפירוט] ותקשי לן אמאי תלה הב"ח את הפשוט בשאינו פשוט.

¹¹ וכן משמעות לשון שנקטו לפרט החטא ולא לגלות החטא דאיירי בחטא הידוע כבר.

שחטא לו דבזה שייך לזכות למחילתו גם מבלי לפרט הדבר וממילא באופן שהלה יתבייש מכך אין היתר לצערו בשביל להרויח המעלה של פירוט החטא [וכנ"ל אות ג].

ביאור סברת
הר"י והח"ח

ו. ולעצם טענת הגר"י זצ"ל דאין היתר לצער אדם בשביל להשיג לעצמו כפרה, אפשר ליישב דעת הר"י והח"ח דהגם שזו סברא פשוטה ומוסכמת מ"מ פשוט שהכל תלוי בדעת הנפגע, שכל שמסכים הנפגע לקבל ע"ע את הצער תו לית לן בה. ובענינו נראה דדעת כל אדם שחפץ הוא לדעת את כל הקורה אותו, לטוב ולמוטב, ואם אירע שפגעו בו רוצה הוא לדעת מה וע"י מי אע"ג שידיעה זו כרוכה בצער, ודבר זה הוא מיסוד כבודו של אדם שידע מה קורה איתו בעולמו ולא יהיה תלוש מהמציאות כאחד מחסרי הדעת¹². [וסמך לדבר הנוהג שבעולם שמודיעים זל"ז כל מיני שמועות רעות שמצערות (כגון פיגועים ומחלות רח"ל וכיוצ"ב) ואין חוששים לאיסור בדבר שכן כך הוא טבע האדם שרוצה לדעת מהחדשות וכל שכן שרוצה לדעת אודות קרוביו וידידיו הגם שמצטער בגינם טפי, וכל שכן אודות עצמו, שרוצה לדעת את כל הקורה איתו].

ולפי"ז אין טעם להמנע מגילוי הפגיעה כדי לא לגרום צער לחבירו, ואדרבה, נצרך הוא לגלותה כדי לפייסו ולבקש מחילתו. ונראה דזוהי סברת הרבינו יונה והח"ח שהצריכו לגלות לו. [וכך נקט לדינא גם המקור חיים (הנ"ל סוף אות ד')¹³. וראה הערה ביאור נוסף בדעת הח"ח ודעימיה¹⁴].

ז. נמצא דלדעת המ"ב אין להמנע מלפרט החטא מחמת שחבירו יתבייש מכך אלא רק במקום שהחטא כבר ידוע לנפגע, אבל במקום שאין החטא ידוע לו אף שתהיה לו בושת כשישמע את מעשה הפגיעה מ"מ רצונו של כל אדם לדעת את כל פרטי הנעשה איתו, ומשום כך מותר לגלות לו.

דעת המ"ב

¹² תדע, שכל שמתרמוז אדם על איזו פגיעה בו, הוא תיכף ומיד חוקר ודורש לדעתה ולא נמנע כלל וכלל מחמת שמא יצטער מידיעת הדבר.

ואף בנידו"ד שעדיין אינו יודע מאומה ואינו מתענין במאומה מ"מ סברא היא דסתם אדם רצונו הוא לעולם לדעת את כל אשר אירע לו וחפץ בגילוי.

¹³ ובדעת הגר"י אפשר דסבר דמ"מ אין סברא זו מוכרחת דיתכנו אפנים שאדם לא ירצה לדעת. מ"מ נראה שאחרי שלחמור כבר אין קושיא על סברת הח"ח הרי שאין לנו סיבה לנטות מדבריו ועכ"פ בודאי שלא להתעלם מהם לגמרי וכדלקמן אות ח'.

¹⁴ הנה בקובץ הערות [להגר"א וסרמן סי' ע'] כתב "דכל איסורים שבין אדם לחבירו אינן איסורין אלא דרך קלקול והשחתה שלא לצורך", והביא הרבה דוגמאות לדבר עיי"ש, [וכע"ז כתב בדעת חכמה ומוסר ח"ב מאמר י] והכא נמי בנידו"ד אפשר דכיון שאין המספר מכוון כלל לצער את חבירו אלא אדרבה רק לתועלת הפיוס והמחילה אין איסור אונאת דברים בדבר, ועיי'.

וכעין סברא זו שכתב הגר"א משמע גם בח"ח גופיה בכמה מקומות: בהלכות לשה"ר [כלל ד' סעיף י'] בבארו את התר ספור לה"ר לתועלת "כי העיקר מה שהזהירה התורה בלשה"ר אפי' על אמת הוא אם כוונתו לבזות את חבירו ולשמוח בקלונו אבל אם כוונתו לשמור את חבירו שלא ילמד ממעשיו פשוט דמותר", ובכלל י' סעיף ד' בענין התר ספור לה"ר משום קנאת האמת כתב וז"ל "גם זה איננו בכלל לשה"ר ולתועלת יחשב כיון שעכ"פ אין מכוין להנות מהפגם ההוא שהוא נותן בחבירו רק לקנא לאמת", וכיוצ"ב כתב בעוד מקומות [לשה"ר כלל א' במ"ח סק"ג בסופו, והל' רכילות כלל ט' במ"ח סי"ק א' "דהיכא דאין עיקר הכונה לגנותו של זה רק לטובתו של זה תו לא נקרא רכילי" ועוד]. ואף דהח"ח איירי רק באיסורי לה"ר ורכילות ולא בכלל האיסורין שבין אדם לחבירו, מ"מ אחרי שהתר זה דלתועלת לא נלמד מקרא או מדרשה אלא סברא הוא- סברא זו שייכת בכלל איסורים שבין אדם לחבירו [שכולם אינם איסורים בעצמותם כמאכלות אסורות אלא דהתורה רק אסרה הנהגות פסולות ומושחתות בין אדם לחבירו וממילא כשהדבר לתועלת מותר הוא].

ועל מנת לשוב בתשובה ולפייס חבריו ולבקש מחילתו אף צריך ומחויב הוא בכך.

ח. ומעתה אחרי שהרבינו יונה¹⁵ והמקור חיים והח"ח התירו ואף הצריכו מן הדין את החוטא לגלות חטאו לחבריו נראה לכאור' שהסומך עליהם לא הפסיד¹⁶ ויוכל עיי' לזכות למחילה ולכפרה¹⁷.

¹⁵ יש שרצו לדחות את מקור הח"ח מהר"י לומר שכל דברי הר"י הם רק באופן שכבר נודעה לו הרעה שנעשתה עמו אך אינו יודע מי עשאה, שבכה"ג ניחא ליה שידע מי הוא הפוגע ואין לו בגילוי הדבר תוספת צער [ראה מש"כ לעיל (הפיוס ס"ג) דבאופן זה נראה דהגר"ס יסכים לדעת הח"ח] אבל באופן שיגרם לו צער אסור לגלות. ואין נראה כן דהרי גם לדבריהם שהר"י דבר רק באופן זה עדיין תיקשי לן מה שסתם שצריך לגלות, ועוד שהרי פעמים שאף בזה יגרם לו צער כגון שהפוגע הוא אחד מקרוביו או אוהביו, ואמאי הר"י לא חלק בדבר.

ובאמת יש להזכיר כן מעצם מהלך דברי הר"י, דהר"י [אות רב] בא לבאר מ"ט עוון לשה"ר שקול כנגד ג' עבירות החמורות [וכתב בזה חמשה טעמים, ומתוכם ארבעה המבארים שתשובתו קשה, עיי'ש באותיות רב-רז] ובאות רז כתב וז"ל והרביעי אם ישוב בעל הלשון בתשובה צריך לבקש מחילה וכו' והוא לא יזכור וכו' גם רבים מאשר זוכר כי אותם עבר וכו' יתבייש להודיעם וכו' עכ"ד, ואם נימא דס"ל כהגר"ס שבאופן שאין הנפגע יודע שיד אדם היתה בדבר יש איסור לפוגע לגלות אזנו שפגע בו ולבקש מחילתו, אי"כ מ"ט הר"י שטרח להאריך ולבאר בארבעה טעמים כמה תשובתו קשה שתק מלהזכיר את האופן הזה שבו לא רק שקשה היא תשובתו אלא היא אף מנועה לגמרי ע"פ דין [ועוד שזה אופן מצוין], ומזה נראה שהר"י לא חילק בין האופנים וס"ל שבכל גוונא צריך להודיע לנפגע [וכל הקושי שיש בבקשת מחילתו הוא רק הבושה - "שיתבייש להודיעם ולגלות אזנם"]. [נראה מה שהבאנו לעיל הע' 3 שהגר"ס עצמו התבטא שהשגתו איננה על הח"ח רק על הרבינו יונה].

¹⁶ ובפרט אחרי שרבינו בעל המ"ב יחייב דעתיה להשגת הגר"ס זצ"ל ואעפ"כ עמד על פסקו. [וראיתי מובא (ספר מקראי קדש - יום הכיפורים פ"ב סוס"י ד') דהגה"צ רבי שלמה וולבה זצ"ל נקט כן וכשנשאל שהרי זו מחלוקת והגר"ס פסק שאין לבקש, השיב שמסתבר שהלכה כהמ"ב עכ"ד, ואפשר דזה טעמו].

שוב הראוני שכהוראה זו הובא בשם הגר"ש אלישיב זצ"ל [נדפס בעלינו לשבח דברים חלק השו"ת סי' קלח] שנשאל האם ראוי לפוגע לגלות לנפגע שדבר עליו סרה באופן שיצטער מזה והשיב דיש לבקש מחילה אפילו במקום שזה יגרם צער לחבריו כי "זכות גדולה היא לשמעון שישמע חרפתו ויסלח וכדאי לו". [וצ"ע מספר אשרי האיש (לעיל הע' 4) ששם הובא בשמו שיבקש מסתמא מבלי להודיעו מהפגיעה].

ובאמת דבר ידוע הוא דבהעדר סיבה מכרחת הרי שבכל מקום שתימצא איזו פלוגתא בין המ"ב לבין אחד מהאחרונים שלפניו, אנו הולכים אחרי הכרעת המ"ב שהתקבל בכלל ישראל כפוסק אחרון*, וכ"ש אם ימצא למ"ב חבר אחד מהאחרונים [וכ"ש אם עוד יהיה זה אחד מראשוני האחרונים כדוגמת החוות יאיר], וכ"ש אם יהיה למ"ב בזה מקור מאחד מרבתינו הראשוניים המפורסמים ז"ל.

¹⁷ משא"כ אם לא יגלה חטאו לא יוכל להתכפר כדלעיל הע' 6.

* חכ"א שליט"א כתב לו בזה"ל "המסורת שיש לנו היינו לגבי ספרי המ"ב אבל בנוגע לשאר ספריו אין ידועה מסורת ברורה, ומ"מ די במה שכתבו".

ב. במהות המחילה*

האם המחילה היא בלב או בפה והאם מועילה מחילת קטן

א. תנן [יומא פה:] "עבירות שבין אדם לחבירו אין יוהכ"פ מכפר עד שירצה את חבירו", מבואר שהפוגע בחבירו חייב לפייסו [שהרי המובן של ריצוי הוא פיוס שהוא הסרת קפידא מהלב¹]. ומאידך במשנה [ב"ק צב:] איתא "אע"פ שהוא נותן לו [דמי בושט] אין נמחל לו עד שיבקש ממנו [מחילה]² שנא' ועתה השב אשת האיש וגו' ", ולשון מחילה הוא לשון ביטול והתרה³.

שינוי לשונות המשנה

ויש לדעת האם המושג מחילה זהה למושג ריצוי הנזכר במשנה ביומא והיינו שבקשת המחילה היא בקשה מהנפגע שיתרצה לו ויסיר ויבטל את הקפידא מליבו כאילו לא חטא לו, או שמדובר בשני מושגים שונים וריצוי לחוד ומחילה לחוד וכמו שמצינו מושג מחילה בדברים שבממון שענינה ויתור על זכות שמגיעה לאדם ה"ה בנידון יש לנפגע מחבירו זכות [כעין זכות משפטית] לעכב את כפרת הפוגע עד שימחל עליה.

חקירה במהות המחילה

ב. ונראה שנחלקו בזה הראשונים. הנה בשו"ת רש"י [סי' רמה] איתא על שנים שנתקוטטו והכה האחד את חבירו וכשבא המכה לבקש מחילה נשבע המוכה שלא למחול לחבירו, וכשעברה חמתו נתחרט מן השבועה ורוצה למחול, ונשאל רש"י האם חלה השבועה "ואם תמצי לומר דחיילא שבועה [האם] יכול לנשקו ולדבר עמו באהבה ובחיבה הואיל ואינו מוציא מחילה מפיו או לאו".

מחלוקת ראשונים- אם סגי במחילה בלב

והשיב רש"י שהשבועה חלה, "ולחבקו ולנשקו אי אפשר שאין לך מחילה גדולה מזו...", והסיק דהעצה היא שיאסוף עשרה אנשים שיכריזו מחול לך בנוכחות הנפגע עיי"ש. וחזינן שבשעה שהשאלה הופנתה לרש"י המוכה כבר היה מרוצה ומפויס שהרי הוא רצה למחול למכה ורק השבועה עיכבה בידו [כדאמר "נשבעתי שלא למחול ואיני יודע מה לעשות"].

ויתירא מזו, המוכה היה מוכן אפ"י לחבק ולנשק את מכהו ולהביע בזה את אהבתו אליו והיינו שהסיר לגמרי את הקפידא מלבו, ואם נימא דכל המחילה היא רק ההתפייסות של הנפגע והסרת קפידתו מה שייד עוד לדון כאן האם הוא רשאי למחול?

¹ וכמ"ש רש"י [ויקרא כו, לד] "תרצה הארץ, תפייס את כעס המקום", ובמצודות ציון [משלי יג, ב] "וכאב את בן ירצה, לשון ריצוי ופיוס".

² במשניות לפנינו לא כתוב תיבת מחילה, אכן בכת"י [דק"ס], ובריי"ף [לגא] ואו"ז [פסקי ב"ק סי' שעו] הגירסא עד שיבקש ממנו מחילה [ולשון מחילה מוזכר בגמ' ברכות כח. תענית כ: ובהרבה ראשונים ופוסקים].

³ בשו"ת הרשב"א (המיוחסות לרמב"ן, סי' רסב) כתב "ומחילה ויחל הכל ענין אחד, שלשון לא יחל לא יתיר והענין כמתיר קשר שחוזר הענין כאילו לא היה וכו' ומחילה ג"כ שעושה את החוב או את החטא כאילו לא היה", וכ"כ בשו"ת מהר"י אסאד [חור"ד סי' שצא] שמחילה פירושו ביטול הדבר, דמבואר בגמ' חגיגה י' ע"א שהמחילה הוא מלשון "לא יחל דברו" [במדבר ל, א] והוא לשון ביטול כדתרגם האונקלוס שם "לא יבטל פתגמא", וכ"ה ברש"י בב"ב ח' ד"ה ויחלו וסוטה י' ע"א ועוד [ובסידור בית יעקב (להגר"י עמדון) בברכת 'סלח לנו' שפי' לשון מחל "הוא ענין המחילה והמחיקה לגמרי יותר מסליחה"].

* בהכנת מאמר זה נעזרנו במאמרו של הרב מאיר בראלי שליט"א [הובא באוצר החכמה].

וכן יקשה מה הטעם שהצריך רש"י [שם] את הפוגע לכנס עשרה אנשים שיכריזו מחול לך כדי שהפוגע יוכל להתכפר לאחר שהנפגע כבר היה מרוצה ומפויס.

ונראה מזה דרש"י ס"ל כצד ב' הנ"ל שאף לאחר שהנפגע פויס וסולקה הקפידה מליבו עדיין יש לו זכות [כעין זכות ממונית] לעכב את כפרת הפוגע, והמחילה היא ויתור על זכות זו [והיא דומה להודעת התקבלתי שהיא ויתור על זכות חוב ממון], וצריך ממנו עוד דבור [או מעשה] עבור מחילת הזכות הזו.

ומצינו לכאורה חבר לדעה זו ברבינו בחיי [בראשית נ, יז] שכתב גבי אחי יוסף "...והנה אחיו [של יוסף] בקשו ממנו מחילה ולא הזכיר הכתוב שמחל להם ואע"פ שהזכיר הכתוב וינחם אותם וידבר על לבם שנראה בזה **שהיה להם ריצוי מיוסף** מכל מקום לא ראינו שיזכיר הכתוב מחילה ביוסף וכו' וא"כ מתו בעוונם בלא מחילת יוסף ואי אפשר **להתכפר עוונם רק במחילתו**, ועל כן הוצרך העונש... להפקד אחר זמן בענין עשרה הרוגי מלכות", ומבואר בדבריו שמלבד ההתרצות שבלב דרושה גם מחילה. וכן למד בדבריו בשו"ת חיים ביד לגר"ח פלאג'י [סי' נז] שכתב ע"ז שהגם שמסברא ודאי מחילה בלב מהני, מ"מ לצאת יד"ח הרב רבינו בחיי נראה שיבקש מחילה וגם המוחל ימחול לו בפירוש, וכן משמע בילקוט ואתחנן שצריך מחילה בפירוש⁴ עכ"ד, וכן משמע קצת בכמה אחרונים שצריך מחילה בפה⁵.

ומאידך מדברי הנך הראשונים [ר"י מלוניל, מאירי ועוד הו"ד לעיל בדיני המחילה הע' 32] שביארו שהמחילה היא שימחל **בלב טוב** עד כדי שירצה שלא יענש הפוגע על מה שפגע בו נראה בפשטות שהמחילה היא רק שלימות הפיוס והריצוי שבלב ולכן סגי במחילה

⁴ דאיתא בילקוט ואתחנן עה"פ ויתעבר ה' בי למענכם א"ל משה לישראל הרבה ציערתי אתכם על התורה ועל המצוות ועכשיו מחלו לי, באו ואמרו לו אדונינו רבינו מחול לך, ואף ישראל עמדו לפניו אמרו לו הרבה הכעסנוך והרבינו עליך טורח מחול לנו, אמר להם מחול לכם עכ"ל, וכתב ע"ז הגר"ח פלאג'י הרי שצריך מחילה בפירוש, ונראה דכוונתו להוכיח זאת ממה שכתוב שעמ"י וכן משה מחלו בפיהם ולא הסתפקו במחילה בלב. ונראה להעיר דלכאורה אינו ראייה דאפשר שמחילה בלב סגי והם מחלו זל"ז בפה כדי שידע המבקש שאכן מחלו לו.

⁵ בבן איש חי [פ' וילך אות ו'] כתב "ואם הבן שוטה ולא ביקש [מחילה מאביו ואימו] הם יתנו לו מחילה **שיאמרו בפיהם** אנכי מוחל לבני על כל מה שחטא לי במחילה גמורה", ומשמע לכאן דלא סגי במחילה בלב [ואפשר לדחות דהבא"ח בא להדריך מעשית שיאמרו בפיהם משום שמחילה בפה היא פעולה מוגדרת וניכרת טפי ממחילה בלב ולא מטעם דמחילה בלב לא מהני].

בכף החיים [תרו ס"ק ל] כתב גבי האופנים **שאינו חייב למחול** "ואף אם חושש שיבא לו איזה רעה אם ימחול [שפטור מלמחול], מ"מ יש **למחול בלב** ולהסיר השנאה" ומשמע דגבי האופנים שיש חיוב למחול חייב למחול בפה, [ואפשר לדחות דלעולם מחילה בלב מספקת להחשב מחילה גמורה, ומ"מ בעלמא צריך עוד למחול לו בפיו כדי שהפוגע ידע שמחל ולא ימשיך להצטער מחשש שלא מחל לו (התבאר לעיל סעיף ד' במהות המחילה ס"ד בסופו). רק שבאופן שחושש שתבוא לו איזה רעה אם ימחול בפיו א"צ להודיעו שמחל רק יש למחול בלב].

וראה בקריינא דאגרתא (ח"ב סי' רמג-רמה) שהקה"י ביקש ממי שחשש שפגע בו שימחול בפיו. [אמנם גם זה אינו ראייה דס"ל שמן הדין לא מהני מחילה בלי דבור, דאפשר שביקש זאת כדי להוסיף בגמירות דעת המוחל או שהוא החמיר ע"ע לחוש לצד שצריך מחילה בפה בנוסף למחילת הלב].

ויש שרצו להביא ראייה מדברי הרמ"א [או"ח סי' תרו ס"א] שכתב "והמוחל לא יהיה אכזרי מלמחול, אם לא שמכוון לטובת המבקש מחילה" וביאר המ"ב [ס"ק ט] "כדי שיהא נכנע לבו הערל ולא ירגיל בכך", דמשמע לכאן מהרמ"א דמחילה צריכה פה, דאם היה סגי במחילה בלב נימא שימחול בלב ויקיים בכך את המצווה למחול ולא יודיע לחבירו ובהו יושגו ב' התועלות גם שהוא ימחול וגם שחבירו לא ידע מכך שמחל. אמנם אי"ז ראייה דאף אם נימא דדבריהם שמחילה צריכה פה נימא שימחול בפה שלא בפניו כך שלא ידע ממחילתו ובכך יושגו נמי שתי התועלות הנ"ל [ולעצם דברי הרמ"א מש"כ בדינו ראה מדיני המחילה הע' 38].

בלב וא"צ לתוספת דיבור או מעשה של מחילה, וכן משמע בכ"מ בגמ'⁶ וכן משמע ברמב"ם⁷, וכן מסתימת הראשונים והשו"ע שלא הזכירו כלל שעל המוחל להוציא המחילה בפיו משמע שכל שהנפגע מפויס בלבו לגמרי ה"ז מחילה⁸, וכן נקטו להדיא כמה אחרונים⁹, וכן משמע בפוסקים¹⁰, וגם בדעת רש"י ורבינו בחי' יש מקום לדון ראה הערה¹¹.

ומכל זה נראה כמ"ש בקונטרס במהות המחילה [סוף אות ד] שכל שמחל בליבו הוי מחילה ומתכפר בה הפוגע.

⁶ מדתנן יומא פה: עבירות שבין אדם לחבירו אין יוהכ"פ מכפר עד שירצה את חבירו משמע שאם ריצה לחבירו סגי בהכי ויוהכ"פ מכפר [ולא משמע שיש דבר נוסף של מחילת פה שנצרך מעבר לשלימות הריצוי שבלב], וכן בברכות כח ע"א ביקש ר"ג מחילה מרבי יהושע ואיתא התם פייס [נתפייס] ומשמע שבזה שנתפייס הוי מחילה. וכן ביומא פז ע"א אמר ר' יצחק כל המקניט את חבירו אפי' בדברים צריך לפייסו, ומשמע שאם נתפייס בלבו חשיב מחילה, וכן משמע בעובדא דרב יוסף ורבא בנדרים נה: דרב יוסף הקפיד על רבא ורבא לפייסו בעיוכ"פ ומזג לר' יוסף את הכוס כדי לפייסו, משמע שלא היתה שם מחילה בפה ורבא הסתפק בכך שהבין שרב יוסף מחל לו בליבו.

⁷ הרמב"ם [תשובה ב,ט] כתב "אבל עבירות שבין אדם לחבירו וכו' אינו נמחל לו לעולם עד שיתן לחבירו מה שהוא חייב לו וירצהו" הרי שתלה את המחילה בריצוי לבדו. וכן משמע מסתימתו בכל המקומות שהזכיר מחילה ולא הזכיר שתהיה באמירת פה.

⁸ ואפשר לדחות קצת דכיון שהחוטא צריך לדעת שהנפגע מחל לו ממילא לעולם נצרך שהנפגע יאמר לו בפיו שמוחל ואיכא מחילת פה ודבר פשוט הוא שא"צ להזכירו. אמנם אי"ז דחיה גמורה דכיוון ששייך שהחוטא יבין שהנפגע מחל לו גם מבלי שימחול בפיו וכעובדא דנדרים הנ"ל [הע' 6], אם נימא שמן הדין בעינן מחילה בפה היה צריך לפרש זאת.

⁹ כן מוכח ביוסף אומץ סי' תתקסט [הזכירו הב"ח באהע"ז סי' קנה סוף אות ז' בתואר הרב הגדול] "מנהג העולם שהולכים לאוהביהם בעיוכ"פ לבקש מחילה ועל הרוב אינו לצורך כי לא חטא להם ואף אם במשגה חטא להם הלא על כל פשעים תכסה אהבתם ובודאי כבר סרה קנאתם ושנאתם מעליהם ולא מן השם הוא זה" והיינו שאחרי שבודאי סרה מלבם הקפידא ומוחלים בלבם כבר הושלמה מחילתם. וכ"כ להדיא בתוספת יוהכ"פ [יומא פז: ד"ה רב שאני] שכל שמחל בלב שלם אע"ג שלא מחל בפיו הויא מחילה וזוכה למעלת המעביר על מדותיו [וציין אליו הרעק"א בגליון השו"ע או"ח סי' תרו], וכן משמע להדיא בחתם סופר [תורת משה פר' וזאת הברכה ד"ה בהתאסף] שכתב "שבזמן שביהמ"ק היה קיים לא מצינו שהוצרכו לבקש מחילה זה מזה בערב יוה"כ כי מטבע הקרבנות לקרב הלבבות ולהשלים ביניהם", והיינו דסגי בפיוס שבלב, וכן נקט בשו"ת חיים ביד [לגר"ח פאלג'י הנ"ל אות ו'] דמסבירא ודאי שמחילה בלב מהני וכתב "ואפי' לסוברים דמחילה בלב לא מהני זהו דווקא להפקיע שעבוד ממון בדבר שכבר הוא זכותם משא"כ בדבר הנוגע לכבוד [שבשיש אדם לחבירו וכיוצא] כל שבלבו גמר למחול הרי הוא מחול". [ומה שהצריך שם עוד מחילה בפה הוא רק להחמיר לצ"ח דעת הרבינו בחי'].

וכ"כ בחוט שני [ר"ה ויוהכ"פ עמ' ק] בשם החזו"א "אמר מרן החזו"א דיסוד ושוורש המחילה שצריך לקבל ממי שחטא כנגדו הוא בלב דהיינו שימחה הקפידא מלבו".

¹⁰ השו"ע או"ח סי' תרו ס"א כתב "עבירות שבין אדם לחבירו אין יוהכ"פ מכפר עד שיפייסנו", והמשיך השו"ע באופן הפיוס [ג"פ בפני ג' בני"א] "ואם אינו מתפייס בשלשה פעמים אינו זקוק לו" משמע שהכל תלוי בפיוס וכל שנתפייס הויא כפרה, וכן משמע ברמ"א שהוסיף על השו"ע "מיהו יאמר אח"כ לפני עשרה שבקש ממנו מחילה וכו' והמוחל לא יהיה אכזרי מלמחול" ומשמע שהמחילה שהזכיר הרמ"א היא היא הפיוס שהזכיר השו"ע והכל דבר אחד שכל שנתפייס לגמרי חשיב מחילה. וכן מוכח בבית"ל [ריש סי' תרו] שכתב [על דברי השו"ע שצריך לפייסו ג"פ בפני ג' בני"א] "מלשון הטור והשו"ע משמע שתכף בפעם ראשון שמבקש מחילה יביא עמו שלשה בני"א", והיינו שהמחילה שכתב הבית"ל היא הפיוס שכתב השו"ע ומשמע דכל שנתפייס הנפגע הרי זו מחילה.

¹¹ הנה הגם שבשו"ת רש"י הנ"ל אכן מוכח שאע"פ שהתרצה התרצות גמורה בליבו אין די בזה להחשב מחילה, מאידך ברש"י ביומא [פז ע"א ד"ה הכי קאמר] כתב "והכי קאמר אם יחטא איש לחבירו וירצהו האלקים ימחול לו" ומשמע שכל שריצהו זוכה למחילה וצ"ע [ויש להעיר דרש"י בשו"ת הנ"ל יש בו כמה דברים מחודשים שלא הובאו בפוסקים]. ומש"כ בשו"ת חיים ביד [להגר"ח פאלג'י הנ"ל] בדעת רבינו בחי' שאע"פ שמחל להם מחילה גמורה בלבו לא הועילה מחילתו משום שלא מחל בפה, אפשר לדחות דאף לרבינו בחי' המחילה היא רק התרצות גמורה בלב, ומה שכתב "שנראה בזה שהיה להם ריצוי מיוסף מכל מקום לא ראינו שיוזכר הכתוב מחילה ביוסף" היינו שאע"פ שיוסף התרצה להם מ"מ לא התרצה התרצות גמורה [וכן פירש דבריו באיילת השחר בראשית עמ' שצב ועוד] וא"כ החסרון היה בעצם הריצוי ולא במחילת פיו.

ג. וצריך לדעת אם המוחל לחבירו בפיו אך בלבו אינו מוחל הוי מחילה.

הנה יש אומרים דמהני להחשב מחילה¹², משום דדברים שבלב אינם דברים¹³ וראה הערה¹⁴, אבל משמעות הראשונים שמהות המחילה היא בלב¹⁵ ולא מהני עד שחבירו יתפייס, וכן דעת רוב הפוסקים¹⁶.

מחילת קטן

ד. והנה מצינו שנחלקו הפוסקים אם מהני מחילת קטן או דאמרינן קטן לאו בר מחילה¹⁷, ואפשר דהדבר תלוי במהות המחילה דאם נימא דהמחילה היא רק שלימות

¹² כן הובא במ"ב דרשו סי' תרו הערה 1 בשם הגר"ש מקלם, ובספר תורת הלשון [עמ' 114] בשם הגר"י פישר זצ"ל.

ויש שהביאו מקור מגליוני הש"ס שכתב [קדושין מט: ד"ה ודברים שבלב] "המבייש את חבירו וכדומה ומחל לו בפיו אע"פ שלא מחל לו בלבו אמרינן ביה ג"כ דברים שבלב אינם דברים, נימוקי מהר"ר מנחם מירזבורד" עכ"ל, והנה דברי הנימוקי מהרמ"מ נדפסו בסוף שו"ת מהר"י וויל וכפי שציין לזה הגליוני הש"ס, ושם נראה דמיירי במחילת חוב ממון דז"ל "דין כיון שראובן בעצמו מודה שנתפטר בסתם אבל בלב לא מחל לו דברים שבלב אינם דברים" והלשון נתפטר משמע מחילת ממון, וצ"ב מהיכן למד הגליוני הש"ס דס"ל שגם במחילת ביוש וכדומה אמרינן דברים שבלב אינם דברים, ולכאוי נראה לפרש בפשטות גם כונת הגליוני הש"ס דמיירי במבייש את חבירו באופן שחייב לשלם לו בושט והלה מחל לו בפיו דתו אינו חייב לשלם. וכן משמע מדציין לעיין בשו"ת תשב"ץ ח"א סי' צד, צה ושם מיירי בדברים שבלב אינם דברים גבי ממון עיי"ש, ולפי"ז אין מקור בגליוני הש"ס דמחילת פה לבדה מהני על פגיעה שאינה ממון.

ויש שהביאו מקור מהכוכבי אור [בנתיבות אור ד"ה הנה בש"ס] שכתב "עצה למדת הקפדנות מהגר"י זצ"ל שאם יחטא לו איש ימחול לו תיכף בפה מלא ואם אח"כ יהיה לו בלבו עליו יחשוב שהוא עוון גדול שהוא מקפיד על חבירו על חטא שכבר מחל לו", ומשמע מדבריו שכל שמחל בפה אע"פ שעדיין מקפיד הויא מחילה, אמנם אפשר לדחות שכוונתו שבשעה שימחל בפיו יתחזק להסיר הקפידא מלבו וימחול אז בלב שלם ודבר זה יועיל למנוע מלשוב ולהקפיד עליו כמש"כ שם "ואם אח"כ יהיה בלבו עליו".

¹³ והנה אם היו סוברים במהות המחילה שהיא רק הפיוס שבלב לא היה מקום לדבריהם אחרי שכבר כתב הרעק"א [שו"ת סי' כג ד"ה מ"ש מעכ"ת] שבדברים התלויים בלב אין אומרים דברים שבלב אינם דברים עיי"ש [וכן הביא בחוט שני בשם החזו"א לדחות דבריהם הו"ד לעיל בדיני המחילה הערה 35], אלא צ"ל דס"ל דיש לנפגע כעין זכות ממונית על המחילה ומש"ה כאשר מוחל בפיו על זכותו זו חשיב מחילה ולא אכפ"ל מה שבלבו עדיין מקפיד, ולמבואר לעיל [סוף אות ב'] שהעיקר להלכה הוא כצד א' שמהות המחילה היא רק הפיוס שבלב אין מקום לסברתם, וראה עוד הערה הבאה.

¹⁴ ולשיטתם יש לבאר מתני' דיומא "עד שירצה את חברו" דלא כפשטותה שבלי ריצוי אין כפרה אלא כל מה שהצריכה המשנה את הריצוי הוא רק משום שהוא הדרך הטבעית והרגילה להגיע אל המחילה המכפרת ולא איכפ"ל מהשארית הקפידה בלב. והנה מלבד הדוחק לומר דמתני' נקטה רק את הדרך לכפרה ולא את עצם הדבר המכפר, עוד תיקשי לן להעמיס זאת אמתני' שמבואר ענינה לפרוט דברים המכפרים - תשובה, קרבן, יוה"כ, מיתה, ריצוי חברו [וגם פורטת היא מאידך גיסא את המעכבים את הכפרה - אחטא ואשוב, אחטא ויוה"כ מכפר]. וכן מן הסברא דבריהם מוקשים, שאחרי שכל מושג הקפידה הוא ברגש הלב וכל מהות הפיוס היא על מנת להעביר קפידה זו יקשה טובא להעמיד את כל תוכן המחילה המכפרת על איזה חלות דין תוך התעלמות מהשארית הקפידה בלב, ואין לדבריהם מקור אפילו מרש"י ורבינו בחיי הנ"ל שמה שהצריכו פעולת מחילה הוא בנוסף להתפייסות שבלב ולא במקומה.

¹⁵ כן משמע בר"י מלוגיל בב"ק צב. שכתב "שימחול לו בלב שלם שיתפלל עליו שלא יענישו בעבורו", וכע"ז במאירי [שם] "שתבקש ממנו עד שימחול לך בלב טוב כ"כ עד שיהא מתפלל בעדך". וכן משמע בר"מ [תשובה ב,ט] שכתב שאסור לאדם שיהיה אכזרי ולא יתפייס אלא יהיה נוח לרצות וקשה לכעוס ובשעה שמבקש ממנו החוטא למחול ימחול בלב שלם ובנפש חפצה" משמע דלא סגי שימחול בפה אלא צריך גם להתפייס בלב ברגשותיו כדי שתהיה המחילה בלב שלם [אכן מהרמב"ם אין ראיה דמעכב בכפרה דאפשר ד"בלב שלם" הוא דומיא ד"נפש חפצה" שזה רק אופן המושלם של המחילה].

¹⁶ כן משמע בסמ"ע [חור"מ סי' תכב ס"ק ב] וביש"ש [בב"ק פ"ח סג] ובחיי אדם בצוואתו, וכן נקטו הפלא יועץ החזו"א, האגרו"מ, הגר"ש אלישיב, האור לציון, החוט שני ובשו"ת אז נדברו ועוד. [הו"ד בדיני המחילה הערה 35]

¹⁷ הו"ד בדיני הפיוס הערה 26.

הפיוס והריצוי כנ"ל א"כ גם קטן ניתן לפייסו ולרצותו ולא שייך בזה הטעם שקטן לאו בר מחילה¹⁸.

אבל אם נימא שהמחילה יש בה גם מחילת זכות כנ"ל א"כ שייך לומר גבה קטן לאו בר מחילה. ואחרי שנתבאר דהעיקר כצד הראשון נראה שמעיקר הדין קטן יכול למחול על הפגיעה בו¹⁹.

ומ"מ הרוצה להחמיר ולחוש לצד שיש במחילה גם כעין זכות ממונית יבקש מהנפגע שימחול לו בפה מלא, וכן גבי קטן יבקש מחילתו וכשיגדל יחמיר לבקשו בשנית²⁰.

¹⁸ וכ"כ בחוט שני [ר"ה ויוהכ"פ עמ' קא] "אין מחילת קטן בממון כלום... אבל מחילה לסלק הקפידא שייך גם בקטן דאע"ג דבגוונא דקפידת הקטן הוא קפידא מ"מ כשפייסהו [ובקל יכול לפייסו ע"י שיתן לו איזה דבר] סגי בזה **דהרי כבר סילק קפידת הקטן וכבר עבר צערו ואינו חושב על זה וכו'** ", וכ"כ בשו"ת תשובות והנהגות [ח"א סי' תתכה] אחרי שהביא שמועה בשם החזו"א שקטן לא בר מחילה על צערו כתב "ובאמת מסופקני בזה דלכאורה כל הא דמצינו דקטנים לאו בני מחילה ניהו היינו לגבי לזכות ממונם לאחרים אבל אם ציער קטן וביקש מחילה מסתבר דאם הוא בן דעת אפי' בגיל הפעוטות **מספיק לזה שאינו מקפיד** וכפי הדעת שנצטער בה כך מוחל עליה". [וראה ... דשמועה זו אינה מוסמכת כלל].

¹⁹ וכנ"ל דכיון שמהות המחילה היא התפייסות וריצוי הנפגע גם קטן שייך בזה, ובאמת אף להצד שיש במחילה גם כעין זכות ממון יש מקום גדול לומר שקטן יכול למחול עליה, דכבר כתבו התוס' [ב"ב קמג: ד"ה ואם] שכשאין הקטן מפסיד ולא בא בידו הרווח שפיר יכול למחול [והיינו דשאני דעת קטן משוטה, דלקטן יש דעת (שעליה עומד כל דין חינוך) אלא רק שאיננה דעת גמורה ליצור קנין או להעביר בעלות ולכן כשאין הקטן מפסיד ולא בא בידו הרווח שפיר יכול למחול]. ויתירה מזה להתוס' כתובות [קז. ד"ה קטנה בתי' א'] אף כשמפסיד בדברים קטנים מהני מחילתו, וה"ה בנידו"ד שאינו נוגע לממון.

ועוד יש לצרף דעת הגר"א [חו"מ רלה ס"ק ט] דמה שאמרו יתמי לאו בני מחילה היינו דווקא בדבר שלשאר בני"א מסתמא הוי מחילה אזי בקטנים לא מהני בסתמא אבל אם מחלו בפירוש מהני מחילתם, ולפי"ז ה"ה בנידו"ד דאם הקטן ימחול בפרוש יועיל [וכן השיב הגר"ח קניבסקי שליט"א, הו"ד בחוברת המאור תשע"א עמ' ל']. ובמשפטי התורה [סימן מא בענין לא תלין פעולת שכיר הערה 4] הוסיף שכך הוא מנהג העולם שכשפגעו או ציערו קטן מבקשים ממנו מחילה באותו הזמן ולא מחכים לבקש ממנו מחילה כשיגדל, ואע"פ שישנו סיפור שהקה"י זצ"ל ביקש מחילה מילד כשנעשה בר מצוה הוא רק ממידת חסידות עכ"ד.

²⁰ וראה עוד מש"כ לעיל בחלק הפיוס סעיף א' אות ו' דנראה שאף להאומרים דל"מ מחילת קטן אפשר שאחרי שפייסו כדבעי יכול לסמוך על כך שבגדלותו ימחל ממילא באמירת תפילה זכה וקרי"ש שעל המטה, עיי"ש הטעם.